



การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน
ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด



สุนทร จันทะเปี้ยว

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน



การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน
ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์ศึก จังหวัดร้อยเอ็ด



วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

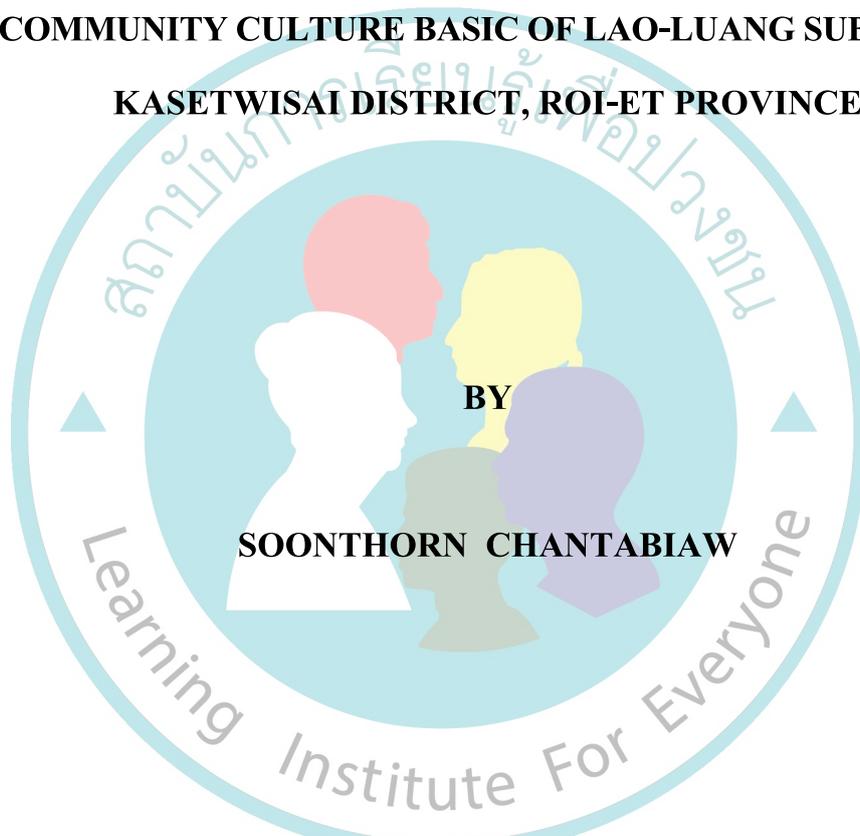
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ปีการศึกษา 2559



**THE PARTICIPATION IN NONGSANAEN CONSERVATION
ON COMMUNITY CULTURE BASIC OF LAO-LUANG SUBDISTRICT
KASETWISAI DISTRICT, ROI-ET PROVINCE**



BY

SOONTHORN CHANTABIAW

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTERGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2016

วิทยานิพนธ์เรื่อง (Title)	การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ผู้วิจัย	สุนทร จันทะเบียว
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดร. เฉลิมเกียรติ สุวรรณวัฒน์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร. อำคา แสงงาม

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)

(ดร.ศรีปริญญา รูปกระจ่าง)

ลงชื่อ.....กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)

(ดร.เฉลิมเกียรติ สุวรรณวัฒน์)

ลงชื่อ.....กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม)

(ดร.อำคา แสงงาม)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)

(รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)

(ดร.สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์)

ลงชื่อ.....เลขานุการ

(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ชื่อผู้เขียน	สุนทร จันทะเบียว
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2559
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดร. เฉลิมเกียรติ สุวรรณวิณะ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร. อำคา แสงงาม

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพบริบทและปัญหาของป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน โดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน ผลการวิจัย มีดังนี้

1. สภาพบริบททั่วไป ป่าหนองสะแนนเป็นป่าชุมชนมีเนื้อที่ทั้งหมด 827 ไร่ ปัจจุบันเหลือความเป็นป่าอยู่เพียงร้อยละ 40 พืชท้องถิ่นในป่าหนองสะแนน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ใช้เป็นอาหารและยาสมุนไพร กลุ่มที่ใช้เป็นไม้ใช้สอย กลุ่มที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม
2. ปัญหาของป่าหนองสะแนน คือ การบุกรุกและเผาป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยुकาลิปตัส ต้นยางนา และสัตว์อพยพเพื่อหาแหล่งที่อยู่ใหม่
3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าโดยวิถีวัฒนธรรมชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ในพิธีฝังกระดูก และพิธีกรรมขอไม้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ข้อเสนอแนะ ควรศึกษาถึงกระบวนการสร้างจิตสำนึกและการจัดการป่าที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการป่าในพื้นที่ป่าอื่น ๆ

คำสำคัญ : ป่าชุมชน , พื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน , การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่า

Abstract

Thesis Title	The Participation in Nong Sanaen conservation on community cultural basic of Lao-luang subdistrict Kasetwisai District, Roi-Et Province.
Researcher	Soonthorn Chantabiaw
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2016
Principal Thesis Advisor	Dr. Chaloeangkit Suwanwattana
Associate Thesis Advisor	Dr. Amka Saeng-ngam

The purpose of this research 1) To Study context and problem of Nong Sanaen forest Lao-luang Sub-district, Kasetwisai District, Roi-Et Province. 2) To study participation in the conservation of the Nong Sanaen forest with cultivating the culture of the community.

The results are as follows :

1. General Context Condition the total Nong Sanaen area is 827 rai. Nowadays, only 40% of the community is forest. Local plants in NongSanaen are divided into 3 groups. First group used as food and herbal medicine. Second group used as utility wood. Third group used as fuel wood.
2. The problem of NongSanaen forest is the invasion and burning of forests to grow crops such as Eucalyptus , Yang and animals migrate to new habitats.
3. The participation of the public in the conservation of forests by cultural communities, such as tree planting ceremony in buried bone and the ritual of the sacred deals.

The study suggest: Should study the awareness and management of the forest experiencing success in the conservation of forests and natural resources. To serve as guidelines for forest management in other forests.

Keyword : Community forest, Basic cultural community, Participation Conservatio

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยการให้ความช่วยเหลือแนะนำของ ดร.เฉลิมเกียรติ สุวรรณวัฒน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ดร.อำคา แสงงาม อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำข้อคิดเห็น ตรวจสอบ และแก้ไขร่างวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ท้ายนี้ ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกถึงอำนาจบารมีของคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก อันเป็นที่พึ่งให้ผู้วิจัยมีสติปัญญาในการจัดทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอให้เป็นกตเวทิตาแก่บิดา มารดา ครอบครัวของผู้วิจัย ตลอดจนผู้เขียนหนังสือ และบทความต่าง ๆ ที่ให้ความรู้แก่ผู้วิจัยจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี



สุนทร จันทะเบี้ยว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง.....	7
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	10
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	11
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีชุมชน.....	12
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	17
ทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า.....	29
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	37
กรอบความคิดในการวิจัย.....	40
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย.....	41
ประชากร และวิธีเลือกกลุ่มตัวอย่าง และขนาดตัวอย่าง.....	42
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	43
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	45
สถานที่ในการวิจัย.....	46
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	47
4 ผลการวิจัย	
ตอนที่ 1 สภาพและปัญหาของป่าหนองสะแนน	48
ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ ป่าหนองสะแนน	54
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	57
อภิปรายผล.....	63
ข้อเสนอแนะ.....	65
บรรณานุกรม.....	68
ภาคผนวก.....	72
ภาคผนวก ก. กิจกรรม.....	72
ภาคผนวก ข. แบบสัมภาษณ์.....	80
ภาคผนวก ค. แบบบันทึกการสำรวจ.....	87
ประวัติผู้วิจัย.....	90

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	47



สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กรอบความคิดในการวิจัย.....	40
1. แผนผังป่าหนองสะแนน	72
2. ปลุคป่าเฉลิมพระเกียรติ วันแม่ ปี 2554.....	73
3. ปลุคป่าเฉลิมพระเกียรติ วันแม่ ปี 2555.....	74
4. ชี้แจงกฎกติกาการใช้ป่าร่วมกัน.....	75
5. คณะกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าพาตัวแทนสถานทูตญี่ปุ่นสำรวจ ป่าหนองสะแนน.....	76
6. คณะกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่านำเสนอข้อมูลสภาพป่า.....	77
7. ผลผลิตจากผืนป่าชุมชนหนองสะแนน.....	78
8. ผลผลิตจากผืนป่าชุมชนหนองสะแนน.....	79



บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่น เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมถ้าป่าไม้ถูกทำลายไปมากย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำและภูมิอากาศ ฯลฯ เมื่อป่าไม้ถูกทำลายย่อมส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าพื้นดินย่อมโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมาจึงชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไปนอกนั้นเมื่อดินขาดต้นไม้ดูดซับน้ำไว้ น้ำจึงไหลบ่าท่วมบ้านเรือนและที่ลุ่มในฤดูน้ำหลากพอถึงฤดูแล้งไม่มีน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธาร ทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อยส่งผลกระทบต่อมาถึระบบเศรษฐกิจและสังคม เช่น การขาดแคลนน้ำในการชลประทานทำให้ทำนาไม่ไ้ผลและขาดน้ำผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น

แผนพัฒนาประเทศของ ไทยนับตั้งแต่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องภายใต้สถานการณ์ เงื่อนไข และการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นกรอบนโยบายและแผนระดับชาติที่กำหนดกรอบแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้กำหนดนโยบาย "เพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นคุณค่าในการเกษตร ให้เช่าเนื้อที่ดินป่าไม้ น้ำ ฯลฯ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยแท้จริงและถาวร โดยคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์ธรรมชาติด้วย" แนวทางในการดำเนินงานด้านป่าไม้ "ให้ดำเนินการรักษาป่าต้นน้ำลำธาร และสงวนคุ้มครองอย่างเข้มแข็ง ทั้งการปราบปรามผู้กระทำผิดกฎหมายป่าไม้ โดยจัดตั้งหน่วยป้องกันรักษาป่าและสายตรวจเพิ่มขึ้น บำรุงและปลูกสวนป่าในเขตที่เหมาะสม จัดตั้งและบำรุงอุทยานแห่งชาติ วัน

อุทยานและแหล่งสงวนพันธุ์สัตว์ป่า คั่นคว่ำและทดลองผลิตภัณฑ์จากป่า และการใช้ไม้ให้เป็นประโยชน์ในเขตป่าต้นน้ำลำธารที่ถูกทำลาย โดยหาวิธีการแก้ไขและปลูกทดแทนโดยวิธีประหยัด"

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) ได้กำหนดนโยบาย "พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าในการเกษตรเพื่อสามารถให้นำมาใช้ให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยแท้จริงและถาวร ได้แก่ การพัฒนาอนุรักษ์ป่าไม้ การพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาและการบำรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน" แนวทางการดำเนินงาน กรมป่าไม้ "เน้นหนักเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธารที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยจะพยายามรักษาเนื้อที่ป่าไม้ให้ได้ประมาณครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ทั่วประเทศ ดำเนินการบำรุงรักษาป่า และการใช้ผลิตภัณฑ์ไม้ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น และขยายงานปลูกป่าให้ได้ผลสูงขึ้นกว่าในปัจจุบัน การเพิ่มหน่วยป้องกันรักษาป่า มีความจำเป็นอย่างยิ่ง"

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) และฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) มิได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ไม่เด่นชัด แต่แนวทางการดำเนินงานให้อุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาป่าไม้และทรัพยากรจากป่า และส่งเสริมให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมากยิ่งขึ้น โดยการปฏิรูปที่ดิน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ฉบับนี้ เน้นหนักที่จะลดความยากจนของประชาชนในชนบทลง ด้วยการพัฒนาชนบท พัฒนาทรัพยากรพื้นฐานในการสนับสนุนในการพัฒนาการเกษตร และยังมีแนวทางในการพัฒนาการเกษตรไปสู่อุตสาหกรรม

- ในช่วงปี 2525 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการโครงการศึกษาเพื่อกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่สำคัญของประเทศไทย เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2525

- ในช่วงปี 2528 ได้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติขึ้นมา และกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2528 รวม 20 ข้อ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ได้กำหนดนโยบายกำหนดให้เร่งรัดการพัฒนาปัจจัยขั้นพื้นฐานทางด้านการผลิตและการตลาดในชนบท สำหรับปัจจัยหลักพื้นฐาน ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพและแรงงาน การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางการดำเนินงาน ปลูกสวนป่าไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ และสวนป่าไม้เต็งรังเสริมในระบบเกษตรดั้งเดิม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ได้กำหนดนโยบายและแนวทางพัฒนา ดังนี้

- สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการส่งเสริมองค์กรประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นให้มีบทบาท

ในการกำหนดโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการติดตามดูแล และการประเมินผลความสำเร็จของโครงการดังกล่าว

- จัดการควบคุมดูแลให้สามารถปฏิบัติตามแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว และเสริมสร้างจิตสำนึกของประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ

- ลดความขัดแย้งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต โดยกำหนดแผนการใช้ที่ดินเสียแต่ต้น

- นำมาตรการการเงิน การคลังเข้ามาช่วยในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม ส่งผลให้ประชาชนได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของประเทศโดยเสมอภาค

- จัดตั้งระบบข้อมูล ระบบทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อใช้ประกอบการวางแผนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเชื่อถือได้ ทั้งนี้รวมทั้งการกำหนดแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้ชัดเจน

- เร่งรัดการออกพระราชบัญญัติเพื่อรองรับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับป่าชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าโดยนิตินัย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการฟื้นฟู บูรณะให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตได้ยิ่งขึ้น และเพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสมดุลทั้งในด้านระบบนิเวศวิทยาและสภาพแวดล้อมโดยใช้การร่วมมือหลายฝ่าย เพื่อให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และดูแลรักษาภาวะแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง ด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรธุรกิจ

1. เป้าหมายเพื่อสนับสนุนคุณภาพชีวิตที่ดีของคนและชุมชน

1) ฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ให้ได้ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ และจัดทำเครื่องหมายแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้แล้วเสร็จในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8

2) ส่งเสริมป่าชุมชนและดูแลรักษาป่าชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์และรักษา สภาพแวดล้อมของชุมชน

3) รักษาพื้นที่ป่าชายเลน ไม่ต่ำกว่า 1 ล้านไร่ ในปีสุดท้ายของแผนพัฒนาชุมชน ฉบับที่ 8

4) รักษาระดับคุณภาพน้ำในแม่น้ำ น้ำทะเล ชายฝั่งทะเล และแหล่งน้ำธรรมชาติ ไม่ให้เสื่อมโทรมมากกว่าระดับคุณภาพน้ำในปี 2539

2. เป้าหมายเพื่อเป็นฐานการผลิตทางเศรษฐกิจ ลดปัญหาการชะล้างพังทลายของ ดินให้ได้ไม่ต่ำกว่าปีละ 1 ล้านไร่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8

3. ยุทธศาสตร์

- 1) การฟื้นฟูบูรณะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชน
- 3) การบริหารการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้ัญญะ “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ ควบคู่ไปกับ กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจาก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้าน ตัวคน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย ผลการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 สรุปได้ว่า ประสบ ความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวได้อย่างต่อเนื่อง ในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 5.7 ต่อปี เสถียรภาพทางเศรษฐกิจปรับตัวสู่ความมั่นคง ความยากจนลดลงขณะเดียวกันระดับคุณภาพ ชีวิตของประชาชนดีขึ้นมาก อันเนื่องมาจากการดำเนินการเสริมสร้างสุขภาพอนามัย การมี หลักประกันสุขภาพที่มีการปรับปรุงทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยครอบคลุมคนส่วนใหญ่ของ ประเทศ และการลดลงของปัญหาเสพติด

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ประเทศไทยยังคง ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนา ประเทศจึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกัน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยยังคงัญญะ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวปฏิบัติใน การพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 และ

ให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 มียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือการพัฒนาบนพื้นฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้วางแนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ 4 แนวทาง คือ

- 1) การรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ เพื่อความยั่งยืนของฐานการผลิต การดำรงชีวิตและพึ่งตนเองของสังคมชุมชน
- 2) การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 3) การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4) การบริหารจัดการองค์ความรู้เพื่อสร้างพื้นฐานของการพัฒนาโดยอาศัยพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีที่นำไปสู่การยกระดับความสามารถ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (2555-2559) ใช้แนวคิดที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10 โดยยังคงยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและสร้างสมดุลการพัฒนาในทุกมิติ วิสัยทัศน์ ประเทศไทยในระยะ 5 ปีข้างหน้า คือ สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาคเป็นธรรมและมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 บนพื้นฐานของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2564) โดยหลักการสำคัญ ประกอบด้วย 1) ยึดหลักปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” 2) ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” 3) ยึด “วิสัยทัศน์ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี” มาเป็นกรอบของวิสัยทัศน์ประเทศไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 4) ยึด “เป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี 2579 ” เป็นกรอบการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปีแรก และเป้าหมายในระดับย่อยลงมาควบคู่กับกรอบเป้าหมายที่ยั่งยืน และ 5) ยึดหลักการนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจังใน 5 ปี (สรุปแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-12 - สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ www.nesdb.go.th ออนไลน์ วันที่ 26 มิถุนายน 2560)

ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง

1. ตอนที่ 1 การศึกษาสภาพบริบทและปัญหาของป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะชัง จังหวัดร้อยเอ็ด (โดยการใช้แบบสัมภาษณ์)

ขอบเขตด้านสถานที่

พื้นที่ใช้ในการวิจัย คือ พื้นที่ป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะชัง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีพื้นที่ จำนวน 827 ไร่

ขอบเขตเนื้อหา

การศึกษาสภาพบริบทและปัญหาของป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะชัง จังหวัดร้อยเอ็ด เกี่ยวกับสภาพและปัญหาของป่าหนองสะแนน 3 ด้าน (คือ ด้านการบุกรุกทำลายป่า ด้านการเกิดไฟป่า และด้านการหาผลประโยชน์จากป่า)

ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรและผู้แทนกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ ประชากรที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะชัง จังหวัดร้อยเอ็ด และประชากรที่ไม่มีภูมิลำเนาในตำบลเหล่าหลวง แต่มีสถานที่ทำงานในเขตตำบลเหล่าหลวง มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับผลประโยชน์จากป่าหนองสะแนน

กลุ่มตัวอย่าง ได้จากการคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ประชากรที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะชัง จังหวัดร้อยเอ็ด และประชากรที่ไม่มีภูมิลำเนาในตำบลเหล่าหลวง แต่มีสถานที่ทำงานในเขตตำบลเหล่าหลวง มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนหนองสะแนน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน และบุคคลทั่วไปรวม 60 คน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 4 คน

- | | |
|--|-------------|
| 1.1 นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 1 คน |
| 1.2 กำนันตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 1 คน |
| 1.3 ผู้บริหารโรงเรียน | จำนวน 1 คน |
| 1.4 เจ้าคณะตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 1 รูป |

2. ผู้ปฏิบัติเกี่ยวกับป่าชุมชน จำนวน 47 คน

- | | |
|--|------------|
| 2.1 ผู้มีที่นาหรือที่สวนติดกับป่าชุมชน | จำนวน 7 คน |
| 2.2 ผู้มีอาชีพเสริมหาของป่าไปจำหน่าย | จำนวน 7 คน |
| 2.3 ผู้เลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ป่า | จำนวน 7 คน |

2.4 กลุ่มเด็ก/เยาวชน	จำนวน 7 คน
2.5 พระภิกษุ/สามเณร	จำนวน 4 รูป
2.6 กลุ่มแม่บ้าน/ กลุ่มอาชีพ	จำนวน 7 คน
2.7 สภาวัฒนธรรมหรือผู้แทน	จำนวน 1 คน
2.8 ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วย	จำนวน 7 คน

3. บุคคลทั่วไป จำนวน 9 คน

3.1 ครูจากโรงเรียนในตำบลเหล่าหลวง	จำนวน 3 คน
3.2 เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง	จำนวน 3 คน
3.3 กลุ่มแม่ค้า/รถโดยสาร	จำนวน 3 คน

ตัวแปรที่ศึกษา

1. สภาพของป่าหนองสะแนน

2. ปัญหาของป่าหนองสะแนน

ตอนที่ 2 เพื่อหาและจัดทำร่างแนวทางการอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับป่าชุมชนหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะทู้ จังหวัดศรีสะเกษ

การจัดทำร่างแนวทางวิธีการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะทู้ จังหวัดศรีสะเกษ (โดยการประชุม)

ขอบเขตเนื้อหา

ร่างแนวทางวิธีการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาปรับประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน ประกอบด้วยการนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาเป็นแนวทางเป้าประสงค์มาตรการการมีส่วนร่วม

ขอบเขตแหล่งข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการประชุมในการจัดทำร่างแนวทางวิธีการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน จำนวน 52 คน ได้แก่

1. กำนันตำบลเหล่าหลวง	จำนวน 1 คน
2. ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน	จำนวน 7 คน
3. ผู้นำทางพิธีกรรมทางศาสนาประจำหมู่บ้าน	จำนวน 7 คน
4. หมอสูตรในตำบลเหล่าหลวง	จำนวน 1 คน
5. เจ้าอาวาสวัดประจำหมู่บ้านตำบลเหล่าหลวง	จำนวน 7 รูป
6. ตัวแทนเยาวชนแต่ละหมู่บ้าน	จำนวน 7 คน
7. ตัวแทนประชาชนในหมู่บ้าน ๆ ละ 2 คน	จำนวน 14 คน

- | | |
|---|------------|
| 8. ผู้บริหารโรงเรียน | จำนวน 2 คน |
| 9. ตัวแทนครูจากโรงเรียนในตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 3 คน |
| 10. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 3 คน |

ตัวแปรที่ศึกษา

ร่างแนวทางวิธีการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน

ตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะหรัง จังหวัดร้อยเอ็ด (โดยใช้แบบสัมภาษณ์)

ขอบเขตเนื้อหา

การประเมินแนวทางวิธีการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน ในด้านความสอดคล้องความเหมาะสมความเป็นไปได้และการยอมรับได้

ขอบเขตแหล่งข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในการร่างแนวทางวิธีการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน จำนวน 74 คน ได้แก่

- | | |
|--|-------------|
| 1. กำนันตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 1 คน |
| 2. ผู้ใหญ่บ้านประจำหมู่บ้านตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 7 คน |
| 3. ผู้นำทางพิธีกรรมทางศาสนาประจำหมู่บ้าน | จำนวน 7 คน |
| 4. หมอสูตรในตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 1 คน |
| 5. เจ้าอาวาสวัดประจำหมู่บ้านตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 7 รูป |
| 6. ตัวแทนเยาวชนแต่ละหมู่บ้าน | จำนวน 7 คน |
| 7. ประชาชนในหมู่บ้าน ๆ 5 คน | จำนวน 35 คน |
| 8. ผู้บริหารโรงเรียน | จำนวน 2 คน |
| 9. ตัวแทนครูจากโรงเรียนในตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 3 คน |
| 10. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง | จำนวน 3 คน |
| 11. นักวิชาการที่มีประสบการณ์ด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ | จำนวน 1 คน |

ตัวแปรที่ศึกษา

ความสอดคล้องความเหมาะสมความเป็นไปได้และการยอมรับได้ของแนวทาง
วิธีการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าชุมชนหนองสะแนน

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

เริ่มดำเนินการวิจัย ตั้งแต่วันที่ 1 เดือนมกราคม พุทธศักราช 2557 ถึงวันที่ 12 เดือน
เมษายน พุทธศักราช 2557 รวมเวลา 1 ปี

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. สภาพบริบทและปัญหาของป่าชุมชนหนองสะแนนเป็นอย่างไร
2. การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนนโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้

อย่างไร

นิยามศัพท์เฉพาะ

การอนุรักษ์ หมายถึง การระดมความคิดหาแนวทางสำหรับเป็นรูปแบบการอนุรักษ์
ได้แก่ การถนอม การบูรณะซ่อมแซม การนำมาใช้ใหม่ การนำมาปรับปรุงและใช้อย่างมี
ประสิทธิภาพมากกว่าสภาพตามธรรมชาติ การใช้สิ่งอื่นทดแทน การสำรวจค้นหาแหล่ง
ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติม การคิดประดิษฐ์ของเทียมขึ้นมาใช้ เช่น การผลิตยางเทียม ไม้เทียม
ผ้าเทียม ขึ้นมาใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังจะหมดไป

ป่าหนองสะแนน หมายถึง ป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์
จังหวัดร้อยเอ็ด

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน เครือข่าย ดูแลรักษา
ใช้ประโยชน์ จัดสภาพป่าฟื้นฟูป่าหนองสะแนน ทั้งสภาพทางกายภาพ สภาพทางวิชาการและการ
บริหารจัดการ

พื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน หมายถึง การอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน โดยการนำภูมิปัญญา
ชาวบ้าน คติความเชื่อ แบบแผนปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านมาใช้ในการ
อนุรักษ์ป่า

สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน หมายถึง ตัวแทนชุมชนได้เข้ามาร่วมมือกันเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สภาพปัจจุบันและปัญหา วัฒนธรรมชุมชนเกี่ยวกับป่าการกำหนดแนวทางอนุรักษ์ป่าชุมชนหนองสะแนน รวมทั้งการจัดเวทีแลกเปลี่ยนสรุป

สภาพปัญหาของป่าชุมชน หมายถึง สภาพป่าในปัจจุบัน มีความสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด และการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต ทั้งพืชและสัตว์ดำรงอยู่ตามวัฏจักรของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะดินและลักษณะภูมิฐาน

การประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำเอาวัฒนธรรมชุมชนภูมิปัญญาหรือแบบแผนทางขนบธรรมเนียมคติความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนมากำหนดเป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ทำให้ทราบความสำคัญและสภาพในปัจจุบันของพื้นที่ป่าหนองสะแนน รวมไปถึงแนวทางการจัดการสภาพภูมิทัศน์ป่าไม้และระบบนิเวศของทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่น
2. ผลที่ได้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการและอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าหนองสะแนนเพื่อให้มีศักยภาพรองรับความต้องการของชุมชนและส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐและประชาชนในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นของตนเอง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมสาระสำคัญจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีชุมชน
 - 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 - 1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. กรอบความคิดในการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีชุมชน

การที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหรือสังคมจำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน สัมพันธ์กัน เกิดจารีตประเพณี ระเบียบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนหรือสังคมทั้งปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติและสั่งสมต่อกันมาจนกลายเป็นภูมิปัญญา หรือวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมนั้น ทั้งนี้ได้มีการนิยามความหมายของวัฒนธรรมไว้หลายประการ ดังนี้

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533, หน้า 21) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมของชุมชนชนบท ก่อตัวขึ้นจาก การต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน และจากการที่ต้องอยู่ร่วมกันและสัมพันธ์กันเป็นสังคมชุมชน การต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกินก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิตแบบกสิกรรม เกิดการคิดค้นและพัฒนา เทคโนโลยีต่าง ๆ เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติและความต้องการเกี่ยวกับธรรมชาติ รอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาลโลกและชีวิตพัฒนาขึ้นเป็น

วัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ และการที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน สัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติและ สืบทอดกันต่อไป ซึ่งการที่มนุษย์ได้มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหรือสังคมย่อมมีความรัก ความสัมพันธ์ มีการแบ่งปัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ พิธีกรรม เพื่อควบคุม พฤติกรรมและเป็นแนวทางให้สมาชิกในชุมชนหรือสังคมถือเป็นแนวปฏิบัติและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนหรือสังคมนี้คือ “วัฒนธรรม” โดยวัฒนธรรมของชุมชนใดชุมชนหนึ่งย่อมจะแตกต่างกันไปตามภูมิหลัง และความเป็นมาของแต่ละชุมชน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536: อ้างถึงใน นิยพรรณ วรณศิริ (2550, หน้า 29) ได้ให้ความหมาย “วัฒนธรรม” ว่า หมายถึง วิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้นตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นระบบความรู้ความคิดหรือความเชื่อจนเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นวิธีการหรือแบบแผนและมีการอบรมถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมามีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของมนุษย์

งามพิศ สัตย์สงวน, 2542: อ้างถึงใน นิยพรรณ วรณศิริ (2550, หน้า 26) อธิบายว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง วิถีชีวิต หรือชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกด้านมนุษย์ในทุกสังคมจะมีพฤติกรรมทางสังคมแตกต่างกันไปตามประเพณีวัฒนธรรมถูกแสดงออกมาให้เห็น โดยแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ มนุษย์ในสังคมจะมีพฤติกรรมทางสังคมอย่างไรแบบแผนพฤติกรรมและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จะอยู่เบื้องหลัง

อานนท์ อาภาภิรมย์ (2545, หน้า 15) กล่าวว่า พระยาอนุমানราชชน อธิบายไว้ว่า ประเพณีและวัฒนธรรมเมื่อว่าตามเนื้อความก็เป็นสิ่งเดียวกัน คือ ไม่ใช่มีอยู่โดยธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในสังคมร่วมกันสร้างให้มีขึ้นและถ่ายทอดให้แก่กันได้ ประเพณีถ้าว่าโดยลักษณะแห่งวัฒนธรรมก็เป็นวัฒนธรรมด้วยลักษณะหนึ่งเพราะสิ่งที่สังคมสร้างหรือวางเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้ก็จะต้องสืบสานต่อเป็นประเพณี

เสถียร โกเศศ (2540, หน้า 45) ได้อธิบายว่า ประเพณีมีพิธีการเป็นระเบียบแบบแผน ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1) แนวคิด (Ideal) คือ หลักการความเชื่ออันเปรียบเสมือนปรัชญาแห่งสังคมนั้น ๆ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือกันมาหลายชั่วคนว่าเป็นสิ่งดีงามที่จะต้องกระทำเพื่อความสงบสุขและความเป็นสิริมงคลของบุคคล ครอบครัวและสังคม

2) พิธีกรรม (Ritual) เป็นแบบแผนของกิจกรรมเพื่อให้เป็นไปตามแนวความคิด (Ideal) พิธีกรรมแต่ละพิธีจะมีกรรมวิธีเฉพาะกิจซึ่งไม่เหมือนกันและจะมีเจ้าพิธีกรรม คือ ผู้ดำเนินการกรรมวิธี ได้แก่ พระภิกษุ ฯลฯ เป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมให้ไปสู่จุดหมายอย่างมีแบบแผน และมีกรรมวิธี คือ ขบวนการในการจัดพิธีกรรมนั้น ๆ

3) สมาชิก (Member) ในกิจกรรมประเพณีแต่ละอย่างจะต้องมีสมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมประเพณี

4) การเฉลิมฉลอง (Celebration) ทั้งนี้กิจกรรมของประเพณีบางอย่างอาจมีองค์ประกอบไม่ครบทั้ง 4 องค์ประกอบ ขึ้นอยู่กับรูปแบบของแต่ละประเพณีสำหรับแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีชุมชนนั้น มีผู้รู้และนักคิดหลายท่านได้ให้ความหมายความสำคัญ ตลอดจนลักษณะของวัฒนธรรมและประเพณีชุมชนไว้ ดังนี้

สุพัตรา สุภาพ (2541, หน้า 106) ได้ให้ความหมาย “วัฒนธรรมชุมชน” ไว้ว่า หมายถึง ลักษณะที่แสดงความจริงของงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียวความก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชนแต่ละชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ และมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่งโดยมีการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการในการปฏิบัติระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ นอกจากนี้ สุพัตรา สุภาพ ยังได้อธิบายลักษณะของวัฒนธรรม และองค์ประกอบของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1.1 ลักษณะของวัฒนธรรม

1.1.1 เป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้ เกิดจากการใช้ปัญญาที่มีอยู่ในตัวมนุษย์คิดสร้างและเปลี่ยนแปลงลักษณะทางธรรมชาติให้เหมาะต่อการดำรงชีวิตที่ดีมีความสุขและมีการถ่ายทอดที่กระทำผ่านกระบวนการจากพ่อแม่สู่ลูกหลานหรือจากลูกหลานขึ้นสู่พ่อแม่ซึ่งมิใช่การถ่ายทอดทางชีวภาพ

1.1.2 เป็นมรดกทางสังคม ที่เกิดจากการประพฤติกปฏิบัติร่วมกันเป็นแนวทางเดียวกันอย่างต่อเนื่องของคนในสังคมซึ่งอาจเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่คิดค้นขึ้นมาใหม่หรือรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่นและมีการเรียนรู้ยอมรับของคนในสังคมนั้นรวมทั้งมีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

1.1.3 เป็นวิถีชีวิตมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมนั้นทั้งเป็นแบบแผนในการประพฤติกปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกลึกซึ้งในสถานการณ์ต่าง ๆ

ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถรับรู้ร่วมกันบุคคลที่อยู่ในวัฒนธรรมใดก็มักจะประพฤติปฏิบัติไปตามวัฒนธรรมนั้นและจะมีพฤติกรรมคล้าย ๆ กับคนอื่นในสังคมเดียวกัน

1.1.4 เป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงเสริมสร้างเพื่อให้เหมาะสมและสนองตอบความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย

1.2 องค์ประกอบของวัฒนธรรม

1.2.1 องค์วัตถุ ได้แก่ วัฒนธรรมที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ในระบบเกษตรกรรมหรือระบบอุตสาหกรรม ผลผลิตของมนุษย์ในทางศิลปกรรม ฯลฯ และวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่างจับต้องไม่ได้แต่เป็นเครื่องหมายแสดงถึงสัญลักษณ์ได้ เช่น ภาษาและตัวเลข ฯลฯ

1.2.2 องค์การ ได้แก่ องค์การ สถาบัน สมาคมหรือสโมสร ซึ่งได้จัดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนและเป็นระบบมีกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับ วิธิตำเนินการและวัตถุประสงค์ที่แน่นอน เช่น ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศ เป็นต้น

1.2.3 องค์พิธีการ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งแสดงออกในรูปของพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีการโกนผมไฟ พิธีการสมรส พิธีการตั้งศพ เป็นต้น

1.2.4 องค์มิตติ ได้แก่ ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจและอุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียวกัน

ถึงแก่ว มรกฎจินดา (2550, หน้า 27) ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมตามแนวคิดของนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ โดยแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1. วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่เน้นสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ สิ่งของหรือวัตถุที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นและสร้างขึ้น เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเป็นวัฒนธรรมที่เน้นสิ่งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ภาษาคิดความเชื่อค่านิยมและประเพณีต่าง ๆ อย่างไรก็ตามนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาบางท่านได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 7 ประเภท ดังนี้

2.1 ภาษา

2.2 ศาสนาและอุดมการณ์เป็นวัฒนธรรมที่กำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

2.3 ระบบเศรษฐกิจเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตการแลกเปลี่ยนและการบริโภคของประชากรในสังคมเพื่อให้รู้จักจัดการสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้ดีที่สุดภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่

2.4 จริยธรรม เป็นวัฒนธรรมที่ได้วางระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคมให้สมาชิกได้ปฏิบัติตามเพื่อความสงบสุขภายในสังคม

2.5 ค่านิยม เป็นวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์

2.6 อำนาจ เป็นวัฒนธรรมที่ได้กำหนดวิธีการจัดการปกครองและการใช้อำนาจให้เหมาะสมภายในสังคม

2.7 ศิลปะและสุนทรียศาสตร์ เป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่แสดงถึงศิลปะและสุนทรียศาสตร์ของสมาชิกในสังคม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547, หน้า 55) ได้อธิบายว่า “วัฒนธรรมชุมชน” คือ วิทยาของชุมชนระบบความคิดระบบคุณค่าอุดมการณ์ที่ชุมชนได้ตั้งไว้ โดยมีการถ่วงถ่วงและสืบทอดต่อเนื่องกันมาซึ่งวัฒนธรรมหมู่บ้านหรือวัฒนธรรมชุมชนของประเทศไทยจะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ถิ่นฐาน วิถีการดำเนินชีวิตและมีลักษณะสำคัญ คือ

1. ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน
2. ให้ความสำคัญต่อสถาบันครอบครัวเครือญาติ และชุมชนขนาดเล็ก
3. สมาชิกในชุมชนมีความผูกพัน มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่ร่วมกันเหมือนพี่น้องและเครือญาติ

กาญจนา แก้วเทพ (2548, หน้า 25) กล่าวว่า “วัฒนธรรมชุมชน” เป็นที่รวมของพลังความสามารถพลังภูมิปัญญาและพลังสร้างสรรค์ที่จะแก้ปัญหของชุมชนและได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้เป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เรามองเห็นได้ เช่น ศิลปวัฒนธรรมอาหารการแต่งกาย ประเพณี พิธีกรรม การเรียนรู้และส่วนที่เรามองเห็นไม่ได้ เช่น ระบบคิด ระบบคุณค่าโดยมีกรอบความคิดความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนไว้ ดังนี้

1. การทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ ระบบคิดพฤติกรรมที่ชาวบ้านประพฤติปฏิบัติอยู่เพื่อเป็นการค้นหาความหมายเบื้องหน้าและเบื้องลึกของวัฒนธรรมชุมชน

2. การรื้อฟื้นวัฒนธรรมที่ดิ่งงามของชุมชนให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ เช่น การย้อนรอยการแตกหน่อต่อยอดของคุณค่าที่ดิ่งงาม

3. การพิจารณาวัฒนธรรมชุมชนในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของส่งผลสืบเนื่องถึงการอนุรักษ์บำรุงรักษาและฟื้นฟูให้มีอายุยืนยาว

4. การพิจารณาถึงศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ของชุมชน

5. การมีกรอบความคิดและความเข้าใจวัฒนธรรมแบบองค์รวม

นิพนธ์ เทียนวิหาร อ้างถึงใน จัทรทิพย์ นาดสุภา (2547, หน้า 74) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนไว้ 2 ประการ คือ

1. ชุมชนแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้จะให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืนกัน
2. วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดและจะใช้ให้เป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกของชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตน

สาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน คือ ชุมชนที่มีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว คือมีระบบคุณค่าที่รวบรวมได้มาจากประวัติศาสตร์เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา โดยแกนกลางสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและการผสมกลมกลืน (harmony) กันในชุมชนทั้งในขณะปัจจุบัน ระหว่างสมาชิกด้วยกัน และการนับย้อนขึ้นไปสมาชิกก็มีบรรพบุรุษร่วมกัน การพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นปรากฏที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้าวัฒนธรรมชุมชนมีความเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนเพื่อกระทำการกิจกรรมใด ๆ ย่อมประสบความสำเร็จและสามารถต่อต้านการเอาโรคเอาเปรียบจากภายนอกได้และวัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่เพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ซึ่งแม้ว่าจะมีใหม่เข้ามาสิ่งเดิมก็ยังคงอยู่และเมื่อปฏิบัติไปนานเข้าก็กลายเป็นพิธีกรรมคงอยู่ชุมชนตลอดเวลายาวนาน

จากความหมายและแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า พื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนหมายถึง การอนุรักษ์ป่าโดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน คติความเชื่อ แบบแผนปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านมาใช้ในการอนุรักษ์ป่า

2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ได้มีนักวิชาการหลายท่านรวบรวมความหมายของการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ไว้ดังต่อไปนี้

ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ (2546, หน้า 25) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่า คือ การให้คนจนมีโอกาสหาทางเลือกเอง มีโอกาสจัดการด้วยตนเองมีการใช้เครื่องมือด้วยตนเอง

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2548, หน้า 27) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย

ระวีวรรณ ชินะตระกูล (2540, หน้า 11) ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่ได้หมายความว่า จะดึงประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการหรือองค์กรพัฒนา ตั้งขึ้น แท้ที่จริงแล้วเพียงให้ชุมชนมีกิจกรรมและวิธีการดำเนินการของตนเองในชุมชน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเกิดจากแนวคิดอื่น ๆ ได้ เช่น ความศรัทธาต่อบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเกรงใจต่อบุคคลที่นับถือ ผู้ที่มีเกียรติยศตำแหน่งและอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า เป็นต้น

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นรูปแบบหนึ่งของแนวคิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่นหรือเป็นความพยายามที่จะให้มีการวางแผนจากส่วนล่างขึ้นสู่ส่วนบน ทั้งนี้เพราะประชาชนในท้องถิ่นคือผู้ที่รู้ปัญหาของท้องถิ่นตนเองดีกว่าผู้อื่น การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่ประชาชนซึ่งประกอบไปด้วยบุคคล กลุ่มองค์กรหรือชุมชนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการป่าและทรัพยากรทุกขั้นตอน เช่น การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความคิดเห็น และการชี้ประเด็นปัญหา การตัดสินใจกำหนดนโยบาย การวางแผนการจัดการ การได้รับประโยชน์ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ การติดตามประเมินผลและการแก้ไขปัญหาอุปสรรค

2.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมจำเป็นต้องมีปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งได้รวบรวมแนวคิดปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของนักวิชาการ ดังนี้

คูสิต เวชกิจ (2543, หน้า 5-6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวจะเป็นเหตุเร้าให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วยซึ่งการมีส่วนร่วมนี้เกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

- 1) ความสนใจและห่วงกังวลร่วมกันของแต่ละบุคคลซึ่งมีความคิดเห็นพ้องกัน กลายเป็นความสนใจความห่วงกังวลของส่วนรวม
- 2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ขณะนั้น ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน
- 3) การตกลงใจร่วมกันของกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนาซึ่งการตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดการริเริ่มกระทำที่จะสนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

ชูเกียรติ ภัยลี (2546, หน้า 71-79) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมี 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้และการเป็นสมาชิกกลุ่ม และปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ การติดต่อสื่อสารมวลชนและสื่อบุคคล

คูสิต เวชกิจ (2543, หน้า 81-88) ได้เสนอปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ ดังนี้

1) สิ่งจูงใจ การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ นั้นจะมีเหตุผลที่สำคัญคือ ประการแรกมองเห็นว่าตนจะได้รับผลตอบแทนในสิ่งที่ทำลงไปและประการที่สองการได้รับคำบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

2) โครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม การมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วมและมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม จะเปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีการกำหนดเวลาที่ชัดเจนแน่นอนเพื่อผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพที่เป็นจริงของตนเองได้และจำเป็นต้องมีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะดำเนินการอะไร อย่างไร

3) อำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมการมีส่วนร่วมเป็นอำนาจที่ทำให้ประชาชนสามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการและผลประโยชน์ของกิจกรรมได้ด้วยตนเอง

ดิเรก อรุณเพ็ง (2545, หน้า 89-92) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของประชาชน ดังนี้

1) ผลประโยชน์ จิตสำนึกของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมต้องการผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้แก่ตนหรือคนใกล้ชิด การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินการป่าชุมชนจึงต้องหวังผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้รับจากป่าชุมชนในเรื่องของการได้ไม่เชื่อเพลิงหุงต้มในครอบครัวการมีอาหารบริโภคและอื่น ๆ แม้บางครั้งตนเองอาจจะไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงแต่หวังว่าลูกหลานญาติพี่น้องหรือแม้กระทั่งท้องถิ่นของตนเองได้รับผลประโยชน์แทนก็ได้

2) ความสนใจ ทรัพยากรป่าไม้จะเอื้ออำนวยประโยชน์อย่างมหาศาลให้แก่มนุษย์ ถ้าในท้องถิ่นใดมีความขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ ย่อมสูญเสียโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากป่าไม้ รวมทั้งอาจจะเกิดโทษจากสภาพแวดล้อม เช่น ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล เกิดอุทกภัย ความจริงดังกล่าวเป็นที่ยอมรับว่าป่าไม้มีความสำคัญอย่างมากได้ทำการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกแขนงอย่างเป็นระบบทำให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาป่าไม้ โดยการปลูกป่าชุมชนประชาชนจึงให้ความร่วมมือด้วยดี

3) ความศรัทธา ประชาชนในชนบทโดยส่วนมากมีความศรัทธาต่อสิ่งทีตนเคารพนับถือหรือเลื่อมใสและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำ ทำตามคำสั่งหรือมีความศรัทธาผู้อาวุโส พระลิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู และอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีความศรัทธาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา ความศรัทธาเกิดจากความเชื่อ ความประทับใจหรือความนับถือแต่ละบุคคล เช่น เมื่อเห็นข้าราชการประพฤติปฏิบัติชอบก็เกิดความศรัทธาจึงพบอยู่เสมอว่าการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการป่าไม้ชุมชนเพราะสิ่งที่ตัวเองศรัทธาให้ความสำคัญต่อการป่าไม้ชุมชน

4) ความเกรงใจ คนไทยโดยส่วนใหญ่มีนิสัยความเกรงใจต่อผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทซึ่งความเกรงใจมีให้ทั้งผู้ที่มิระดับเหนือกว่าตนเอง เท่าตน และระดับต่ำกว่าตน ดังนั้น เมื่อเห็นผู้อื่นช่วยกันดำเนินการป่าชุมชนจึงรู้สึกเกรงใจจนต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

5) อำนาจบังคับ แม้ประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยก็ตามแต่ในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้วยังคงแฝงด้วยระบบเผด็จการอยู่เสมอผู้มีอำนาจน้อยกว่าจะมีความรู้สึกเกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่าและยินยอมปฏิบัติตามคำสั่ง ในท้องถิ่นหลายแห่งจะพบว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะถูกอำนาจบังคับ

6) ความเดือดร้อน มนุษย์ย่อมต้องการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายเมื่อมีความเดือดร้อนเกิดขึ้น ก็พยายามที่จะขจัดสาเหตุของความเดือดร้อนนั้นให้หมดไปการดำรงชีวิตที่เดือดร้อนเพราะขาดไม้ใช้สอยจึงทำให้ประชาชนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชนโดยมุ่งหวังจะทำให้ความเดือดร้อนนั้นหมดไปและกลับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายในอนาคต

ดิเรก อรุณเพ็ง (2545, หน้า 78) ได้กล่าวถึงวิธีการวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ว่าวิธีการวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาจจำแนกตามประเภทกิจกรรม หรือขั้นตอนในการพัฒนา ระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมประเภทของผู้มีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วม การจำแนกประเภทการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน อันเกิดจากการผสมผสานแนวคิดเชิงทฤษฎีกับแนวคิดภาคปฏิบัติ คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มการพัฒนาซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผนการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลกระทบอันอาจเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจอันแสดงออกมาในเชิงรูปธรรมและนามธรรมต่อสังคมหรือบุคคล

ขั้นที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (Formative Evaluation) อันนับเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าที่ทำเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอดการจำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมและยังกล่าวในส่วนของวิธีการให้ชุมชนมีส่วนร่วมโดยมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1) การเตรียมชุมชนนัดพบและเตรียมความเข้าใจเกี่ยวกับโปรแกรมในกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น กลุ่มคณะกรรมการชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มนักเรียนกลุ่มประชาชน เตรียมคัดเลือกกลุ่มอาสาป้องกันไฟฟ้าประสานงานกับเจ้าหน้าที่เขตที่รับผิดชอบในพื้นที่ การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน การแนะนำตัวประชาสัมพันธ์โปรแกรมที่จะเข้าไปดำเนินงานรวมทั้งความร่วมมือที่ต้องการได้จากคนในชุมชน การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการกับบุคคลสำคัญ คณะกรรมการชุมชน ผู้นำอาสาที่คนในชุมชนให้ความนับถือ

2) การวิเคราะห์ชุมชน ศึกษาข้อมูลทั่วไป ศึกษาข้อมูลเฉพาะในด้านการสื่อสารการกระจายข่าวสารต่าง ๆ ในชุมชน รูปแบบ ใครคือผู้ที่ชุมชนเชื่อฟัง เทคโนโลยี ช่องทางการส่งข่าวสารวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วม โดยใช้การสังเกต การพูดคุย ซักถาม สัมภาษณ์ การปรึกษาหารือ การใช้การสนทนากลุ่ม การเฝ้าสังเกต

3) การวางแผนดำเนินการ การร่วมกันพิจารณาทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการสื่อสารเผยแพร่ความรู้ เทคนิควิธีการเผยแพร่ ผู้รับผิดชอบ การประชุมกับคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ การประชุมในกลุ่มผู้ศึกษาค้นคว้า การจัดทำแบบสอบถาม เพื่อศึกษาข้อมูล ดำเนินการฝึกอบรมอาสาป้องกันไฟฟ้า และการดำเนินงานกิจกรรมตามที่ได้กำหนดร่วมกัน รวมทั้งการแก้ไขปัญหาอุปสรรค การพิจารณาใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การร่วมมือวางแผนการเดินทางรณรงค์ป้องกันไฟฟ้า

4) การติดตามผลและประเมินผล โดยการกำหนดแนวทางไว้ล่วงหน้าส่วนหนึ่งได้จากการใช้แบบสัมภาษณ์ การสรุปกิจกรรมทั้งหมดที่ได้ดำเนินการมาร่วมประชุมกับ

5) คณะกรรมการชุมชน เพื่อสรุปประเมินผลการดำเนินการรับฟังข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะ ตลอดจนการกำหนดแนวทางติดตามผลงานต่อไปซึ่งเมื่อมองภาพรวมแล้วนั้นแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยตัวเองได้ กล่าวคือประชาชนหรือกลุ่มบุคคลจะดำเนินการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมเช่น การระดมพลังสมอง ความสามารถ ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมป้องกันและรักษาป่าไม้โดยมีพื้นฐานการสร้างกลุ่มสัมพันธ์ การสร้างพลังกลุ่ม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งกล่าวได้ว่าประชาชนเป็นผู้กระทำ (Action) ประชาชนไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับการพัฒนาเท่านั้นแต่จะเป็นผู้ได้รับผลโดยตรงจากการพัฒนา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540, หน้า19) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชนมีรายละเอียด ดังนี้

1) สาระสำคัญของทฤษฎี ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมพัฒนามี 6 ประการ ดังนี้

1.1) ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) หมายถึง สิ่งที่มีตามธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น ดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่า ทองคำ เพชร เป็นต้น ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาเพราะจะนำไปสู่ทรัพย์สินเงินทอง สามารถนำไปใช้เป็นทุนในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนให้สูงขึ้นได้ สังคมใดมีทรัพยากรธรรมชาติมากก็สามารถยกระดับการพัฒนาได้มาก

1.2) ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) โดยเฉพาะมนุษย์ในวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) เพราะเป็นกำลังแรงงานที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาได้มาก สังคมใดมีประชากรในวัยแรงงานมากก็สามารถยกระดับการพัฒนาได้มากสังคมใดที่มีประชากรวัยเด็ก (14 ปีลงมา) หรือวัยชรา (60 ปีขึ้นไป) มากก็จะเป็นภาระมากกว่าเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา

1.3) องค์กรทางสังคม (Social Organization) หมายถึง กลุ่มคนประเภทต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปแต่ต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคม มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง มีแบบแผนพฤติกรรมภายใต้กฎระเบียบทางวัฒนธรรม เช่น กลุ่มทางสังคม ครอบครัวชุมชน กลุ่มสมาคมต่าง ๆ ชนชั้น สังคมมนุษย์ เป็นต้น องค์กรทางสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามากคือ กลุ่มสมาคมต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมเฉพาะอย่างหรือ หลายอย่าง เพราะองค์กรทางสังคมเหล่านี้จะช่วยทำให้เกิดพลังหรือศักยภาพในการพัฒนาสังคมสามารถดำเนิน

กิจกรรมพัฒนาที่ต้องใช้คนเป็นจำนวนมากได้ และอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากได้ร่วมช่วยกันคิด ร่วมกันพิจารณาอย่างรอบคอบนั่นเอง

1.4) ภาวะผู้นำ (Leadership) เพราะผู้นำเป็นบุคคลที่มีคุณภาพสามารถรวม คนในรูปของกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดศักยภาพในการพัฒนามากขึ้นและด้วยบารมีของ ผู้นำสามารถทำให้คนกลุ่มและองค์กรเหล่านี้อุทิศตนให้กับกิจกรรมการพัฒนาอย่างเต็มที่ ดังนั้น ถ้า หากสังคมใดมีผู้นำประเภทต่าง ๆ มากก็จะสามารถยกระดับการพัฒนาได้มาก

1.5) การติดต่อกับโลกภายนอก (Contact) หมายถึง การที่คนในชุมชนมีการ ติดต่อกับคนในชุมชนอื่น ๆ เพราะการติดต่อกันระหว่างชุมชน ทำให้เกิดการถ่ายทอดการเรียนรู้ การรับเอาความรู้ ความชำนาญ สินค้า เทคโนโลยีจากชุมชนที่เจริญก้าวหน้ามาใช้ในชุมชน ทำให้ ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้าหรือพัฒนาตามไปด้วย ดังนั้น ถ้าหากชุมชนใดมีการติดต่อกับโลก ภายนอกมากก็สามารถที่จะยกระดับการพัฒนาได้มาก

1.6) การฝึกอบรม (Training) หมายถึง การได้รับการศึกษาของประชาชน โดยเฉพาะการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เช่น การฝึกอาชีพในด้านต่าง ๆ สหกรณ์ สาธารณสุข การช่าง เป็นต้น การฝึกอบรมเป็นวิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชนรูปแบบหนึ่งที่กล่าว รายละเอียดมาแล้วในบทที่ 4 การฝึกอบรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กรทางสังคม ผู้นำในสังคมและทำให้เกิดการติดต่อกับชุมชนภายนอกมาก ยิ่งขึ้น การฝึกอบรมจึงสามารถพัฒนาสังคมได้มาก

2) การนำทฤษฎีไปใช้ในการพัฒนาชุมชนทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการ แพร่กระจาย สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ ดังนี้

2.1) ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจายเป็นทฤษฎีด้านการ พัฒนาสังคม ชุมชนเป็นสังคมขนาดเล็กและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จึงสามารถนำทฤษฎีนี้ไปใช้ เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี

2.2) ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย เชื่อว่าปัจจัยสำคัญใน การสร้างศักยภาพหรือพลังให้กับการพัฒนา คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กร สังคมและภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนก็ต้องสร้างศักยภาพให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนเช่นเดียวกัน ศักยภาพของทฤษฎีนี้จึงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนได้

2.3) ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจายเชื่อว่าปัจจัยที่สำคัญใน การพัฒนาสังคมอีกปัจจัยหนึ่งก็คือการแพร่กระจายของความรู้ เทคโนโลยีและสิ่งต่าง ๆ จากชุมชน ภายนอกที่เจริญก้าวหน้ากว่าเข้ามาสู่ชุมชน ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีการติดต่อกับโลกภายนอกไม่มี

ลักษณะเป็นสังคมปิด ในการพัฒนาชุมชนจึงต้องดำเนินการให้มีช่องทางของการแพร่กระจายในลักษณะนี้เช่นเดียวกัน

2.4) ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย เชื่อว่าการฝึกอบรมทำให้เกิดศักยภาพของการพัฒนาและเกิดการแพร่กระจายไปสู่สังคมขึ้นในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่เน้นคนเป็นจุดศูนย์กลางนั้นสามารถนำวิธีการฝึกอบรมไปใช้ได้เป็นอย่างดี

จากแนวคิด ทฤษฎีที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมที่สำคัญประกอบด้วยคุณลักษณะของประชาชน สิ่งดึงดูดสภาพทางจิตใจของประชาชน และสถานการณ์ที่เกิดกับประชาชนของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นกับความสัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น การสื่อสารที่ดีของทุกฝ่าย และการไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหลังเข้าไปมีส่วนร่วม

2.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนั้นมีรูปแบบการดำเนินการเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมหลากหลายรูปแบบตามแนวคิดของนักวิชาการดังต่อไปนี้

เจมส์ คี บีนทง (2547, หน้า 28) กล่าวว่า ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นไปตั้งแต่ขั้นตอนการตัดสินใจ การลงมือกระทำ การแบ่งปันผลประโยชน์และการติดตามประเมินผล โดยขั้นตอนของการมีส่วนร่วมต่างๆ นี้ควรมีลักษณะผ่านองค์กรประชาธิปไตย

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542, หน้า 51-55) ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ๆ ดังนี้

1) การเกณฑ์ให้เข้ามามีส่วนร่วม (Mobilization) รูปแบบนี้รัฐจะเป็นผู้วางแผนนโยบายและโครงการพัฒนาด้วยตนเอง ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดทำโครงการแต่อย่างใด แต่จะถูกชักชวนจากทางรัฐให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนของการดำเนินโครงการ เช่น การร่วมลงแรงของชาวบ้านในโครงการเหมืองฝาย เป็นต้น

2) การเจรจาต่อรอง (Mediation) รูปแบบนี้รัฐและตัวแทนของประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนการจัดทำโครงการพัฒนาจะอยู่ในระดับราชการส่วนท้องถิ่นและตัวแทนหรือองค์กรประชาชน แม้ว่าในความเป็นจริงนั้นการริเริ่มโครงการจะยังคงมาจากรัฐบาลกลางก็ตาม แต่หน่วยงานระดับท้องถิ่นและองค์กรประชาชนสามารถร่วมตัดสินใจหรือเจรจาต่อรองผลประโยชน์กับรัฐบาลกลางได้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นให้มากที่สุดซึ่งผลสุดท้ายของการเจรจาต่อรอง รัฐบาลกลางมักจะเป็นผู้ยอมโอนอ่อนผ่อนตามเสียงของท้องถิ่น มิเช่นนั้นจะเป็นการฝืนมติของท้องถิ่นซึ่งจะนำมาสู่

ความขัดแย้งอย่างรุนแรงในภายหลังได้ รูปแบบของการมีส่วนร่วมแบบนี้จึงสามารถลดกระแสของความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนได้มาก การวางแผนพัฒนาในรูปแบบนี้องค์กรประชาชนจะต้องมีศักยภาพสูงและมีความตื่นตัวในการรักษาผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นองค์กรประชาชนในประเทศไทยในหลายจังหวัดแสดงควมมีศักยภาพของตนสูงสามารถเจรจาต่อรองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นตนเองได้แต่การเจรจาต่อรองที่เกิดขึ้นมักจะเกิดหลังจากรัฐบาลกลางได้กำหนดแผนพัฒนาไว้แล้วหาใช่เป็นการยินยอมหรือเปิดโอกาสให้ตัวแทนท้องถิ่นหรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเข้าร่วมในขั้นตอนของการวางแผนแต่แรกไม่

3). การจัดการวางแผนด้วยตนเอง (Self-management) รูปแบบนี้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ ควบคุม และวางแผนการใช้ทรัพยากรด้วยตนเองโดยสิ้นเชิง นี่คือรูปแบบของการวางแผนพัฒนาโดยการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงและเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบการวางแผนแบบนี้ไม่อาศัยความคิดริเริ่มและชักจูงหรือชักชวนจากบุคคลจากภายนอกหรือรัฐบาลเลย ประชาชนในท้องถิ่นสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหา แนวทางการวางแผนพัฒนาหรือแม้กระทั่งการติดตามประเมินผลสำเร็จโครงการด้วยตนเอง รูปแบบนี้เป็นการเปิดโอกาสอย่างเต็มที่แก่ประชาชนทุกคนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์

ดิเรก อรุณเพ็ง (2545, หน้า 61-68) ได้กล่าวถึงวิธีของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าสามารถทำได้หลายวิธีดังต่อไปนี้

1) การร่วมประชุม เป็นการร่วมถกปัญหาหรือเนื้อหาสาระของการวางแผนพัฒนาหรือการจัดทำแผน โดยตรงระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐหรือบุคคลภายนอกกับประชาชนในท้องถิ่นเพื่อสอบถามความเห็นของชาวบ้าน

2) การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกันตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบถึงผลดีผลเสียในกรณีต่าง ๆ

3. การให้คำปรึกษาแนะนำ วิธีการนี้ประชาชนต้องเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการการบริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกผลกระทบเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจและวางแผน

4) การสำรวจ วิธีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นในกรณีต่าง ๆ

5) การประสานงานร่วมกัน เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มให้เข้าไปร่วมงานบริหารหรือการจัดการหรืออาจจะเป็นรูปเข้าร่วมในคณะกรรมการที่ปรึกษาจากฝ่ายประชาชน

6) การสัมภาษณ์และการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำชุมชนและประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

7) การจัดทัศนศึกษาไปยังจุดหรือบริเวณที่ยังมีการก่อสร้างหรือการจัดทำโครงการพัฒนาเพื่อการสำรวจและตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนจะร่วมตัดสินใจ เช่น การนำประชาชนที่ถูกอพยพโยกย้ายไปดูสถานที่แห่งใหม่ที่รัฐจัดหาว่ามีความพอใจกับพื้นที่แห่งใหม่หรือไม่

8) การไต่สวนสาธารณะ เป็นการไต่สวนข้อมูลจากประชาชนหรือคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนและทุกกลุ่มในสังคม ได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อกฎระเบียบและนโยบายประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญของรัฐบาลซึ่งมีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม ในกรณีของการไต่สวนสาธารณะนั้นก่อนที่รัฐบาลจะตัดสินใจในนโยบายสาธารณะต่าง ๆ รัฐบาลจำเป็นต้องมีการไต่สวนสาธารณะในทุกขั้นตอนของการวางนโยบายและการตัดสินใจในนโยบายนั้น ๆ

9) การสาริต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น โปสเตอร์ แผ่นพับ วิดีโอ โทรทัศน์ สไลด์ แผนที่ และหุ่นจำลองเพื่อแพร่ข้อมูลข่าวสารจากรัฐสู่ประชาชนให้ประชาชนได้รับรู้ข่าวสารอย่างทั่วถึงกันและได้ข้อมูลที่จำเป็นมากที่สุดเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการกระตุ้นหรือจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

10) การออกคะแนนเสียง เป็นการออกเสียงเพื่อตัดสินใจเลือกในสิ่งที่ประชาชนต้องการมากที่สุด

11) การออกเสียงประชามติโดยตรง เป็นการตอบคำถามของรัฐบาลโดยประชาชน วิธีนี้ให้ประชาชนทุกคนในสังคมออกความคิดเห็นโดยตรงต่อรัฐบาลในกรณีที่รัฐบาลมีคำถามที่สำคัญมากและต้องการให้ทุกคนในสังคมเป็นผู้ตัดสินใจแทนรัฐบาล

12) การรายงานผล การรายงานผลมักกระทำในขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการวางแผนและจัดทำแผน ผลของการตัดสินใจในกระบวนการวางแผนจนถึงขั้นตอนของการจัดทำแผนและโครงการจะถูกส่งกลับไปยังประชาชนในท้องถิ่นเพื่อการถามย้ำความแน่ใจของท้องถิ่นอีกครั้งก่อนตัดสินใจทำโครงการ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้พิจารณาอีกครั้งหากต้องการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2548, หน้า 29-35) ได้ให้คำจำกัดความรูปแบบการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม ไว้ว่า เป็นการจัดการป่าและทรัพยากรในป่าโดยชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทหลักหรือบทบาทสำคัญในการจัดการโดยประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน แนวทางการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

- 1) ประชาชนหรือชุมชน เป็นศูนย์กลางหรือส่วนสำคัญในการตัดสินใจทุกขั้นตอน
- 2) ชาวบ้านเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในฐานะผู้ร่วมงานที่สำคัญไม่ใช่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา
- 3) ชาวบ้านในชุมชนมีความสามารถในการระบุปัญหาและแก้ไขปัญหาตามลำดับความสำคัญที่เขาเป็นผู้ตัดสินใจ
- 4) ในระยะยาว การตัดสินใจของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนจะมีเพิ่มมากขึ้นกว่าการตัดสินใจโดยบุคคลหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

สรุปได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมมีความสำคัญ ต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้และพัฒนาชุมชน เพราะจะเป็นวิธีการช่วยให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในการจัดการป่าและทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ เกิดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า ยึดหลักที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นคือผู้ที่พึงพิงป่าย่อมต้องรู้คุณค่าของป่ามากกว่าผู้อื่น

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2547, หน้า 31) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ว่ามีหลายระดับ คือ (1) เป็นสมาชิก (2) เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม (3) เป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วย (4) เป็นกรรมการ และ (5) เป็นประธานกรรมการ

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ (2548, หน้า 44) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็นระดับ (Degree) จากน้อยไปหามาก ดังนี้

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ ประชาชนที่มาร่วมโครงการเพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลย (ไม่มีส่วนร่วมเลย)

ระดับที่ 2 ถูกล่อ ลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อด้วยผลประโยชน์ในรูปของค่าจ้างแรงงานหรือความสะดวกสบายบางอย่าง (การมีส่วนร่วมน้อย)

ระดับที่ 3 ถูกชักชวนการมีส่วนร่วมลักษณะนี้ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้วพยายามชักชวนประชาชนให้ร่วมมือทุกรูปแบบ (การมีส่วนร่วมน้อย)

ระดับที่ 4 สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ลักษณะการมีส่วนร่วมชนิดนี้จะปรากฏว่าปัญหาความต้องการ และเสียงเรียกร้องของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือผู้ที่จะวางโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรจะแก้ไขด้วยวิธีใด วางแผนอย่างไรและจะปฏิบัติตามแผนอย่างไรยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ (การมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง)

ระดับที่ 5 โอกาสเสนอโครงการในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิดประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไรจะแก้ไขอย่างไร วิธีใดดีที่สุดจนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย (การมีส่วนร่วมในระดับสูง)

ระดับที่ 6 มีโอกาสตัดสินใจในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผนและการประเมินผลโครงการ (การมีส่วนร่วมในอุดมคติ)

2.3 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ภักทรันท์ กลิ่นแก้ว (2544, หน้า 41) กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมว่าประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาหรือกำหนดปัญหาของชุมชน
- 2) การมีส่วนร่วมในการหาสาเหตุของปัญหา
- 3) การมีส่วนร่วมในการหาวิธีแก้ปัญห
- 4) การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหของชุมชน
- 5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินการแก้ปัญห

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2547, หน้า 22) มีความเห็นคล้ายกันโดยกล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ
- 2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 3) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามโครงการพัฒนา
- 4) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2545, หน้า 33) ได้กล่าวว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาชนบทมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นแรก คือการศึกษาชุมชนหรืออาจเรียกว่า ขั้นการค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชนหมายถึง การที่เจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐบาลหรือเอกชนเข้าไปในชุมชน เพื่อศึกษาและเรียนรู้ถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในชุมชนตลอดถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับมาด้วยสำหรับใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการพัฒนาชุมชนชนบทนั้น

ขั้นตอนที่สองเป็นการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาโดยมีการรวมกลุ่มกันอภิปราย ถกเถียงแสดงความคิดเห็นหรือเรียกง่าย ๆ ว่าประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อวางแผนพัฒนา

ขั้นตอนที่สามเป็นการลงมือปฏิบัติตามแผน หรือวิธีการที่ได้ร่วมกันตัดสินใจ มาแล้วจากขั้นที่สอง

ขั้นตอนที่สี่คือขั้นการประเมินผลงานในขั้นนี้เจ้าหน้าที่และชาวบ้านจะร่วมกัน กำหนดขั้นตอนย่อยต่าง ๆ ในการประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นใน ระหว่างการประเมินผลเพื่อที่จะได้แก้ไขได้ทันทั่วถึง

ชวลิต เกตุมงคลสิทธิ์ (2548, หน้า139) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือริเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ

2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหารและการประสานความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ ด้านวัสดุ ด้านสังคมและส่วนบุคคล

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ประกอบด้วย การประเมิน การปฏิบัติงาน การให้ความร่วมมือในการปฏิบัติ

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน เครือข่าย ดูแล รักษา ใช้ประโยชน์ จัดสภาพป่าฟื้นฟูป่าทั้งสภาพทางกายภาพ สภาพทางวิชาการและการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่ายึดหลักที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นคือผู้ที่พึงพิง ป่าย่อมต้องรู้คุณค่าของป่ามากกว่าผู้อื่น

3. ทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า

3.1 ความหมายของทรัพยากรป่าไม้

ป่า ตามพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) ป่าไม้ หมายถึง ที่ดินที่ไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ครอบครองตามกฎหมายที่ดิน

ป่าไม้ คือ สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่ มีการใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ และวัตถุต่าง ๆ ในดินเพื่อการเจริญเติบโตจนถึงอายุขัย และมีการสืบพันธุ์ของตนเองทั้งให้ผลผลิตและบริการที่จำเป็นอันจะขาด มิได้แก่มนุษย์

ป่าไม้ในทางนิเวศวิทยา หมายถึง สังคมของพืชและสิ่งปกคลุมพื้นที่ ใช้แสงอาทิตย์อากาศ น้ำ และธาตุธาตุ เพื่อการเจริญเติบโตและการสืบพันธุ์ สามารถเอื้อประโยชน์ให้มนุษย์ทั้งผลิตผลและการบริการที่จำเป็น

จากความหมายของทรัพยากรป่าไม้ สรุปได้ว่าหมายถึง ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ของป่าทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งไม่มีชีวิต ดังนั้นทรัพยากรป่าไม้จึงหมายถึงรวมถึง ทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีผลสืบเนื่องมาจากป่าไม้ ได้แก่ สัตว์ป่า ของป่า ที่ดิน ป่าไม้ ต้นน้ำลำธารและสภาพแวดล้อมทั่วไปของป่า สิ่งเหล่านี้จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ถ้ามีการอนุรักษ์อย่างเหมาะสมก็จะมีการทดแทนขึ้นมาใหม่และสามารถทำการบำรุงรักษาสภาพให้คงอยู่เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อไปได้โดยไม่มีที่สิ้นสุด ทรัพยากรป่าไม้นับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งทางเศรษฐกิจรวมถึงมีผลต่อความมั่นคงของประเทศด้วย

3.2 ทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 : ปลุกป่าโดยไม่ต้องปลูก ด้วยวิธีการ 3 วิธี คือ

- ...ถ้าเลือกได้ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว...
- ...ไม่ไปรบกวนป่าหรือตัดไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น...
- ...ในสภาพป่าเต็งรัง ป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะต้นไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นไม้ใหญ่ได้...

3.2.1 การปลุกป่าทดแทน

ในขณะนี้ประเทศไทยเรามีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศประมาณการได้เพียง 80 ล้านไร่เท่านั้น หากจะเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ให้ได้ประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศแล้ว คนไทยจะต้องช่วยกันปลูกป่าถึง 48 ล้านไร่ โดยใช้กล้าไม้ปลูกไม่ต่ำกว่าปีละ 100 ล้านต้น ใช้เวลาถึง 20 ปี จึงจะเพิ่มป่าไม้ได้ครบเป้าหมายที่กำหนดไว้เท่านั้น

การปลุกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานมรรควิธีในการปลุกป่าทดแทน เพื่อคืนธรรมชาติสู่แผ่นดินด้วยวิถีทางแบบผสมผสานกันในเชิงปฏิบัติดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

...การปลุกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผนโดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาเขาในหานี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทาน และฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง...

3.2.2 วิธีการปลูกป่าทดแทน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานคำแนะนำให้มีการปลูกป่าทดแทนตามสภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อมของพื้นที่ที่เหมาะสม กล่าวคือ

ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถางและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

...การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรมหรือพื้นที่ดินน้ำลำธารที่ถูกบุกรุกแผ้วถางจนเป็นภูเขาหัวโล้น แล้วจำเป็นต้องปลูกป่าทดแทนเร่งด่วนนั้นควรจะต้องปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเสียก่อน เพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทวีขึ้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะช่วยให้ต้นไม้งอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่า เพราะไฟจะเกิดง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น ในปีต่อไปก็ให้ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ถัดขึ้นไป ความชุ่มชื้นก็จะแผ่ขยายกว้างต่อไปอีก ต้นไม้จะงอกงามดีตลอดทั้งปี...

3.2.3 ลักษณะทั่วไปของป่า 3 อย่าง

พระราชดำริปลูกป่า 3 อย่างนั้น มีพระราชดำรัส ความว่า...ป่าไม้ที่จะปลูกนั้นสมควรที่จะปลูกแบบป่าใช้ไม้หนึ่ง ป่าสำหรับใช้ผลหนึ่ง ป่าสำหรับใช้เป็นฟืนอย่างหนึ่ง อันนี้แยกออกไปเป็นกว้างๆ ใหญ่ๆ การที่จะปลูกต้นไม้สำหรับได้ประโยชน์ดังนี้ ในคำวิเคราะห์ของกรมป่าไม้รู้สึกจะไม่ใช่ป่าไม้ แต่ในความหมายของการช่วยเหลือเพื่อดินน้ำลำธารนั้น ป่าไม้เช่นนี้จะเป็นส่วยผลไม้ก็ตามหรือเป็นสวนฟืนก็ตามนั้นแหละเป็นป่าไม้ที่ถูกต้อง เพราะทำหน้าที่เป็นป่า คือ เป็นต้นไม้และทำหน้าที่เป็นทรัพยากรในด้านสำหรับให้ผลที่มาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนได้...

3.2.4 ประโยชน์ที่ได้รับ

ในการปลูกป่า 3 อย่างนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชาชัยถึงประโยชน์ในการปลูกป่าตามพระราชดำริว่า

...การปลูกป่า 3 อย่าง แต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ซึ่งได้ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืนนั้น สามารถให้ประโยชน์ได้ถึง 4 อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถให้ประโยชน์อื่นที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและดินน้ำลำธารด้วย... และได้มีพระราชดำรัสเพิ่มเติมว่า

...การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ ให้ใช้วิธีปลูกไม้ 3 อย่าง แต่มีประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดยรองรับการชลประทาน ปลูกรับซังน้ำ และปลูกอุดช่วงไหล่ตามร่องห้วย โดยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่างที่ 4 ได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ...

พระราชดำริเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ดำเนินการในหลายส่วนราชการ ทั้งกรมป่าไม้และศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกแห่ง คือ การปลูกป่าใช้สอย

โดยดำเนินการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วสำหรับตัดกิ่งมาทำฟืนเผาถ่าน ตลอดจนไม้สำหรับใช้ในการก่อสร้างและหัตถกรรมส่วนใหญ่ได้มีการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วเป็นสวนป่า เช่น ยูคาลิปตัส จีเหล็ก ประดู่ แคน กระจินยักษ์ และสะเดา เป็นต้น

3.2.5 วิธีการปลูกป่าเพื่อทดแทนหมุนเวียน

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมเกี่ยวกับการปลูกป่าเพื่อใช้ทำฟืนว่า

...การปลูกป่าสำหรับใช้เป็นฟืนซึ่งราษฎรจำเป็นต้องใช้เป็นประจำ ในการนี้จะต้องคำนวณเนื้อที่ที่จะใช้ปลูก เปรียบเทียบกับจำนวนราษฎรตลอดจนการปลูกและตัดต้นไม้ไปใช้ จะต้องใช้ระบบหมุนเวียนและมีการปลูกทดแทน อันจะทำให้มีไม้ฟืนสำหรับใช้ตลอดเวลา...

(มูลนิธิชัยพัฒนา, ค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2560, จาก <http://www.chaipat.or.th>)

3.3 ความหมายของการอนุรักษ์

บัวเรศ ประไซโย (2538, หน้า 8) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด โดยให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด

จิระ จินตบุญกุล (2550, หน้า 3) การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้สิ่งที่มีอยู่อย่างเหมาะสม และก่อให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุดตลอดไป การอนุรักษ์จึงมิได้หมายถึง การเก็บรักษาแต่เพียงอย่างเดียวแต่เป็นลักษณะการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด และมีการฟื้นฟูดูแลรักษาอย่างดีเพื่อให้สิ่งที่มีอยู่นั้นสามารถอำนวยประโยชน์ได้มากที่สุด

อำนาจ คอวนิช (2545, หน้า 11) ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า หมายถึง การนำทรัพยากรออกมาใช้ประโยชน์โดยรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด

นิวัติ เรืองพานิช (2542, หน้า 8) กล่าวว่า การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การรู้จักนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด สูญเสียน้อยที่สุด ใช้ได้นานและต้องกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกัน โดยถูกต้องตามกาลเทศะด้วย

จากความหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด คุ่มค่าและมีความยั่งยืนเป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด โดยให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด

3.4 ความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ชันวา จิตต์สงวน (2535, หน้า 45-50) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้วี ดังต่อไปนี้

1) เป็นส่วนที่สำคัญมากส่วนหนึ่งของวัฏจักรน้ำ ออกซิเจน คาร์บอนและไนโตรเจนในระบบนิเวศ ทำให้เกิดความสมดุลแห่งระบบด้วยการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงแร่ธาตุและสสารในระบบนิเวศ

2) ป่าช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เมื่อฝนตกน้ำฝนบางส่วนจะถูกคั้นไม้ในป่าดูดซับไว้แล้วค่อย ๆ ปลดปล่อยให้ไหลลงสู่ผิวดินอีกส่วนหนึ่งจะซึมลงสู่ดินชั้นล่างสามารถลดการพังทลายของดินได้ ลดการกัดเซาะหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ ป้องกันการเกิดน้ำท่วมฉับพลันและสามารถลดความรุนแรงของการเกิดภาวะน้ำท่วม เนื่องจากต้นไม้ช่วยชะลอการไหลของน้ำบนผิวดิน และการมีป่าไม้ปกคลุมดินจะช่วยป้องกันการกัดเซาะ ได้ดีกว่าปลูกพืชชนิดอื่น ๆ

3) ช่วยปรับสภาพบรรยากาศ เนื่องจากป่าไม้ช่วยเก็บรักษาความชุ่มชื้นในดินไว้ ร่มเงาของป่าช่วยป้องกันไม่ให้ความร้อนจากดวงอาทิตย์ตกกระทบผิวดิน โดยตรงบริเวณป่าไม้จะมีความชื้นมาก เมื่ออุณหภูมิอากาศลดลง ไอน้ำจะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำเกิดเป็นเมฆจำนวนมากสุดท้ายก่อให้เกิดฝนตกลงมาในป่าที่มีต้นไม้หนาแน่นและส่งผลให้พื้นที่ใกล้เคียงได้รับน้ำฝนและทำให้สภาพอากาศที่ชุ่มชื้นแม้กระทั่งในฤดูร้อน ดังนั้น พื้นที่ที่มีป่าไม้มาก เช่น เขาใหญ่ คอยอินทนนท์ ภูกระดึง เขาหลวง จะเห็นว่ามีเมฆปกคลุมอยู่บนภูเขาและจะมีฝนตกมากกว่าบริเวณข้างล่าง

4) ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ในบริเวณที่ป่าไม้มีความสมบูรณ์ต้นไม้มีรากลึกและขนานไขว่อยู่ในดิน อินทรียว้ตจากต้นไม้และสัตว์ป่าจะช่วยปรับโครงสร้างของดินให้มีรูพรุนที่สามารถเก็บกักน้ำได้ดี น้ำฝนที่ผ่านต้นไม้จะลงสู่ดินในแนวตั้งแล้วค่อย ๆ ไหลซึมกระจายไปตามรากที่แตกแขนงออกไปตามอนุภาคดินรูพรุนที่อยู่ในดิน เฉพาะรูพรุนขนาดเล็กในเม็ดดินนั้นสามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่าน้ำหนักของเม็ดดินแห้งถึง 3-10 เท่าและน้ำที่กักเก็บไว้นั้นจะค่อย ๆ ปลดปล่อยสู่ชั้นน้ำใต้ดินเพื่อลงสู่แหล่งน้ำลำธาร ป่าจึงเปรียบได้กับฟองน้ำขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ ถ้าป่าเกิดในที่สูง น้ำที่กักเก็บไว้จะค่อย ๆ ซึมลงมารวมกันตามหุบเขา เกิดธารน้ำเล็ก ๆ มากมาย และกำเนิดแม่น้ำลำธารที่สามารถมีน้ำใช้ได้ทุกฤดูกาล เป็นต้น

5) ป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ ป่าไม้เป็นแหล่งผลิต/ผู้ผลิต ปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีพของมนุษย์ เมือง/ชุมชนเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมที่สำคัญและหาสิ่งอื่นมาทดแทนมิได้ ป่าไม้มีความผูกพันต่อความเป็นอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การนำไม้มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย เป็นเครื่องตกแต่งบ้าน ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร ซึ่งในเรื่องอาหารมนุษย์ได้รับจากป่าโดยตรง เช่น ได้ส่วนของผล เมล็ด ใบ ดอก ลำต้นเป็นอาหารและได้รับน้ำผึ้งหรือเนื้อสัตว์ป่าโดยทางอ้อม สมุนไพรหรือยาแผนโบราณที่ใช้รักษาโรค ส่วนใหญ่ได้มาจากผลิตภัณฑ์ของป่าไม้ ได้มีการนำสมุนไพรจากป่ามาดัดแปลง สกัดเอาส่วนที่สำคัญจากเปลือก ดอก

ผล เมล็ด ราก นำมาใช้ในการผลิตยารักษาโรคที่ออกมาในรูปของยาเม็ด ยาน้ำ หรือแคปซูล เช่น เปลือกต้นชิงโค นำมาสกัดทำยาควินินเพื่อรักษาโรคมาลาเรีย

6) เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้จัดว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและหลบภัยที่สำคัญที่สุดของสัตว์ป่า ซึ่งสัตว์เหล่านี้มีความสำคัญต่อมนุษย์ เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ช่วยขจัดแมลงและประดับป่าไม้ให้เกิดความงดงามการทำลายพื้นที่ป่าจึงเสมือนทำลายสัตว์ป่าด้วย

7) เป็นแนวป้องกันลมพายุ เมื่อลมพายุพัดมาปะทะพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นสิ่งกีดขวางความเร็วและลมพายุจะลดลง ดังนั้นลมพายุที่พัดผ่านแนวป่าไม้จะมีความเร็วน้อยกว่าพัดผ่านที่โล่งแจ้ง ช่วยลดความเสียหายของสิ่งก่อสร้าง ป่าไม้จึงเป็นกำแพงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันความรุนแรงของลมพายุได้

8) ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ ธรรมชาติของป่าไม้จะเต็มไปด้วยสีเขียวชุ่ม ร่มเย็น ก่อให้เกิดความสบายตาเมื่อพบเห็น ความสดสวยงดงามของดอกไม้ ความชุ่มชื้นน้ำในลำธารที่ใสสะอาด ความเงียบสงบจากเสียงรบกวนของชุมชน ความน่าชมและน่ารักของสัตว์ป่า ทำให้เขตป่าไม้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในช่วงวันหยุดต่าง ๆ จะพบเห็นประชาชนทั้งในท้องถิ่นและในเมืองจำนวนมากเดินทางไปเที่ยวหรือพักผ่อนหย่อนใจในเขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ป่าไม้จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างหนึ่งไปด้วย

9) ช่วยลดมลพิษทางอากาศ เนื่องจากป่าไม้เป็นตัวช่วยดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ เพื่อนำไปใช้ในการสังเคราะห์อาหารแล้วปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนมาให้กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลก สมดุลระหว่างคาร์บอนไดออกไซด์และออกซิเจนในอากาศจึงเกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับกันคืออยู่แล้วว่าพืชในตระกูลสูงสามารถดูดกลืนก๊าซคาร์บอนมอนอกไซด์ แล้วเปลี่ยนแปลงให้เป็นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ปล่อยออกสู่บรรยากาศแล้วจึงดึงกลับมาใช้ในการสังเคราะห์อาหารในเวลากลางวัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าต้นไม้มีประโยชน์มากในการช่วยกำจัดคาร์บอนมอนอกไซด์และคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศ ในเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งมีแต่ป่าคอนกรีตและไม่ค่อยมีต้นไม้ อากาศในเมืองจึงมีปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์สูง การปลูกต้นไม้มาก ๆ จะช่วยลดปริมาณก๊าซทั้งสองชนิดนี้ลงได้เนื่องจากป่าไม้สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชนได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังที่กล่าวมาแล้ว การทำลายป่าถือว่าการทำลายผลประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ป่าไม้เมื่อถูกทำลายลงแล้วยากที่จะฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้น เพื่อประโยชน์ของเราเองและต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม โปรดช่วยดูแลรักษาป่าเพื่อให้ป่านั้น ๆ มีอยู่และเอื้ออำนวยประโยชน์ตลอดไป

3.5 วิธีการในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

วิชัย เทียนน้อย(254, หน้า41-46)ได้กล่าวถึงวิธีการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีหลายวิธีดังต่อไปนี้ คือ

1. การถนอม เป็นเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพยายามรักษาทั้งปริมาณและคุณภาพให้ยั่งยืนคงอยู่ต่อไปนานเท่านานโดยการพยายามใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น การจับปลาที่มีขนาดโตเต็มที่ ไม่จับปลาขนาดเล็กมาเป็นอาหารไม่จับปลาในฤดูวางไข่

2. การบูรณะซ่อมแซม เป็นการบูรณะซ่อมแซมทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับเสียหายให้มีสภาพเหมือนเดิมหรือเทียบเท่าของเดิมมากที่สุด เช่น ป่าไม้ที่ถูกตัดเอาไม้ไปใช้ก็มีการปลูกต้นไม้เพื่อจะทำให้พื้นที่ป่านั้นกลับสภาพเป็นป่าดงดิบขึ้นมาใหม่เป็นต้น

3. การนำมาใช้ใหม่ เป็นการนำทรัพยากรที่ใช้แล้วมาใช้ใหม่ เช่น เศษเหล็ก กระป๋อง กระดาษเป็นต้น ทั้งนี้เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถนำไปปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์ได้ใหม่

4. นำมาปรับปรุงและใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าสภาพตามธรรมชาติ เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อกักน้ำไว้ใช้ น้ำที่เก็บกักไว้นี้จะนำมาใช้ประโยชน์ได้มากกว่าสภาพตามธรรมชาติ กล่าวคือ สามารถนำเอาน้ำหมุนกักหันน้ำเพื่อผลิตพลังงานไฟฟ้า น้ำที่หมุนกักหันแล้วส่งไปเพื่อใช้ในการชลประทาน การอุตสาหกรรมหรือเพิ่มระดับน้ำเพื่อการขนส่งตามแม่น้ำลำคลองในฤดูแล้ง หรือการนำเอาโลหะมาสร้างเป็นเครื่องจักรเครื่องยนต์เพื่อใช้งานในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมากมาย

5. การใช้สิ่งอื่นทดแทน ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างสามารถที่จะนำมาใช้ทดแทนกันได้ เช่น การประหยัดแร่เหล็กไว้ใช้เพื่อการอื่น โรงงานอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นที่สร้างรถจักรยานยนต์จะใช้พลาสติกสร้างชิ้นส่วนรถจักรยานยนต์บางชิ้นแทนเหล็ก

6. การสำรวจค้นหาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติม เช่น การสำรวจค้นหาแหล่งน้ำมันในอ่าวไทยทำให้ค้นพบแก๊สธรรมชาติจำนวนมากพอที่จะลงทุนขุดมาใช้ได้หรือเนื่องจากแนวโน้มของพลังงานที่นำมาใช้ขาดแคลน นักวิทยาศาสตร์จึงศึกษาค้นหาพลังงานอื่นมาใช้แทนน้ำมันเชื้อเพลิง ฟืน ถ่านหิน เช่น พลังงานลมและพลังงานแสงอาทิตย์ เป็นต้น

7. การคิดค้นประดิษฐ์ของเทียมขึ้นมาใช้ เช่น การผลิตยางเทียม ไม้เทียม ผ้าเทียม ขึ้นมาใช้เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่แท้จริงที่กำลังจะหมดหรือน้อยลงไปนอกจากนี้ยังได้เสนอแนะแนวทางการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยทุกคนต้องระลึกอยู่เสมอว่าตนเองมีส่วนที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีทางที่จะปฏิบัติได้ดังนี้ คือ

7.1) จัดตั้งองค์กรหรือสมาคมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมีหน้าที่ช่วยเจ้าหน้าที่ของรัฐส่งเสริมป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและให้ข้อคิดทางด้านวิชาการแก่ทางราชการ หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นกลุ่มชนที่บำเพ็ญประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้โดยเฉพาะในบริเวณที่รัฐดูแลไม่ทั่วถึง

7.2) ออกกฎหมายควบคุม กฎหมายนับเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กฎหมายควบคุมป่าสงวนกฎหมายควบคุมและคุ้มครองสัตว์ป่ากฎหมายควบคุมเหมืองแร่กฎหมายรักษาความสะอาดของบ้านเมืองกฎหมายการก่อตั้งสวนอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น ดังนั้นในการออกกฎหมายควรออกให้รัดกุมทุกแง่ทุกมุมและสามารถปฏิบัติได้นอกจากนี้ควรมีบทลงโทษที่รุนแรงสมควรสำหรับผู้ฝ่าฝืน

7.3) ให้การศึกษาแก่ประชาชน นับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะช่วยทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้ผลดียิ่งขึ้นการจัดการศึกษาในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควรจะจัดสอดแทรกเข้าไปทุกระดับตั้งแต่ประถมศึกษาถึงชั้นอุดมศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้เยาวชนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ควรมีการจัดการอบรมศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินอกระบบโรงเรียนอีกด้วยโดยการพิมพ์เอกสารเผยแพร่ แนะนำชี้แจงประชาชนที่พ้นเกณฑ์การศึกษาแล้ว เพื่อประชาชนเหล่านั้นได้มีความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้นและถูกต้อง

7.4) การโฆษณาทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนอื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา การดำเนินการในเรื่องนี้จะเป็สิ่งหนึ่งที่จะช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้มากเช่นเดียวกันซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยกระตุ้นเตือนให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญ และความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของเราไว้

7.5) จัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการอิสระในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด นอกจากนี้ยังช่วยกระตุ้นเตือนให้หน่วยงานอื่น ๆ ที่รับผิดชอบได้ดำเนินการตามนโยบายของรัฐหรือตามกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อไปอีกด้วย

จากความหมายแนวคิด ทฤษฎีข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ป่า หมายถึง การอนุรักษ์ป่าพื้นที่หนองसानน โดยมุ่งให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ โดยการถนอม การบูรณะ ซ่อมแซม การนำมาใช้ใหม่ การนำมาปรับปรุงและใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าสภาพตามธรรมชาติ การใช้สิ่งอื่นทดแทน การสำรวจค้นหาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติม การคิดประดิษฐ์ของเทียมขึ้นมาใช้ เช่น การผลิตยางเทียม ไหมเทียม ผ้าเทียม ขึ้นมาใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังจะหมดไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เสนห์ แสนมูล (2545, หน้า 89) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนระหว่างราษฎรบ้านแม่จองไฟ อำเภอสอง และ บ้านโป่ง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านแม่จองไฟอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ การรับรู้ข่าวสารความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้การเป็นสมาชิกกลุ่มในขณะที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านโป่ง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ การรับรู้ข่าวสารและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สุธาทิพย์ ประสพสุข (2546, หน้า 105-113) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านพัฒนารพงษ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ชาวบ้านทั่วไปได้แสดงรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในลักษณะของการร่วมประชุมคิดค้นปัญหาเป็นส่วนใหญ่ ส่วนรูปแบบการมีส่วนร่วมในลักษณะของการวางแผนดำเนินงาน ร่วมสนับสนุนร่วมรับผิดชอบงาน ติดตามและประเมินผลการดำเนินงานจะเป็นการแสดงออกของชุมชนที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มป่าชุมชนของหมู่บ้าน ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่ามากที่สุด คือ แรงกดดันจากคนนอกชุมชน การให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ผู้นำชุมชน ลักษณะการใช้และระเบียบการใช้ป่าของชุมชน สภาพป่า ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับป่าของชุมชน วัฒนธรรมความเชื่อในชุมชนและกลุ่มองค์กรในชุมชนตามลำดับ ส่วนปัจจัยด้านเพศ อาชีพและรายได้นั้น พบว่าไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

ชื่น ศรีสวัสดิ์ (2545, หน้า 102) การวิจัยเรื่อง การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัด อุบลราชธานีครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาป่าชุมชน 3 แห่ง คือ ป่าศรีสุข ตำบลหนองเหล่า อำเภอเขื่องใน ป่าดงภูหล่น ตำบลนาเดิน อำเภอศรีเชียงใหม่ และป่าดงหมอง ตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม เป็นกรณีศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะค้นหาวัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนทั้ง 3 แห่งนั้น เพื่อที่จะนำเอาวัฒนธรรมเด่นดังกล่าวไปขยายผลในพื้นที่เป้าหมายอื่นต่อไป และเพื่อที่จะหาแนวทางในการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์ทางกฎหมายและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ของทางราชการที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้สอดคล้องกับวิถีทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ด้วยการเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน ผลการวิจัย พบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชาวนา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติมีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน

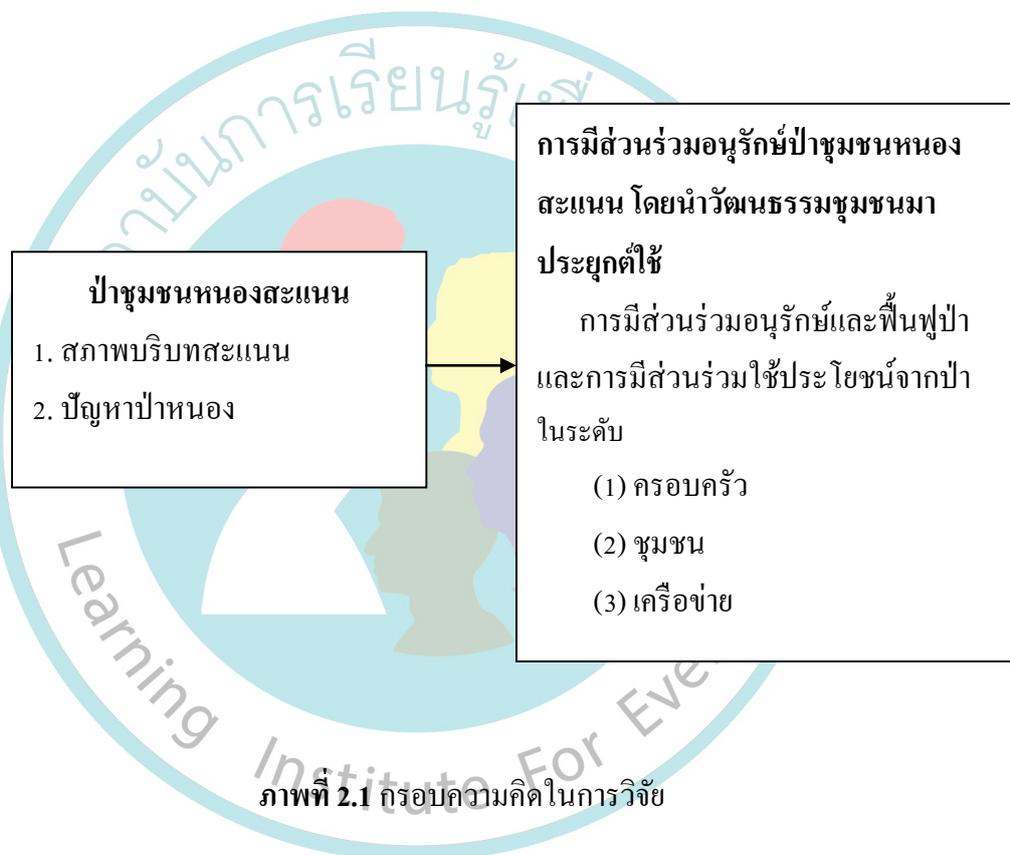
มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบบราชการ มีสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคมมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของมีความห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนช่วยจากภายนอก ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้นซึ่งมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าว ได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชนเคารพเชื่อฟังในผู้นำและกฎระเบียบของชุมชนและมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียวเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังได้ พบว่า ในชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมขาดความเป็นเอกภาพเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีคนในชุมชนอพยพมาจากหลายพื้นที่ขาดผู้นำที่เข้มแข็งไม่เคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และต่อผู้อาวุโสและกฎระเบียบของชุมชน ไม่ยอมรับไม่ศรัทธาในระบบราชการขาดสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีฐานทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง มีอาชีพไม่มั่นคงแน่นอน และอาศัยป่าเป็นแหล่งทำมาหากินเป็นหลัก จะเป็นชุมชนที่ขาดความรักสามัคคี ขาดสำนึกในความเป็นเจ้าของ มองไม่เห็นคุณค่าของป่า ไม่เคารพเชื่อฟังผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน เป็นสังคมที่ขาดเอกภาพ ขาดพลังในการจัดการป่าชุมชนเพื่อไปสู่ความยั่งยืน จากสิ่งที่พบ จึงเห็นควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชนได้ ให้การยอมรับและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าชุมชน เพราะป่าชุมชนที่เหลืออยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเหลืออยู่ด้วยมิติทางวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้นมิได้เหลืออยู่ด้วยมิติทางกฎหมายและการปกครองแต่อย่างใด แนวทางในการจัดการป่าชุมชนควรอยู่บนฐานของการให้การยอมรับและปกป้องสิทธิของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำอยู่ และทำให้กฎเกณฑ์ของชุมชนมีความขลังความศักดิ์สิทธิ์ในการใช้บังคับได้มากขึ้น หากส่วนใดมีความขัดแย้งกับกฎหมายของรัฐควรปรับแก้ให้สอดคล้องกัน นอกจากนี้ควรส่งเสริมและพัฒนาในทางเทคนิควิชาการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติการให้กับชุมชนโดยชุมชนเป็นผู้แสดงออกซึ่งความต้องการและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากภายนอกเป็นเพียงผู้อยู่เบื้องหลังคอยให้คำปรึกษาแนะนำ และช่วยเหลือในส่วนที่เกินกว่าอำนาจและเกินขีดความสามารถที่ชุมชนจะจัดการได้ด้วยตนเองเท่านั้น

วุฒิชัย พิรุณสุนทร (2544, หน้า 98) ได้ศึกษาปัจจัยทางการบริหารที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการป่าชุมชนในพื้นที่สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น กล่าวว่า ป่าชุมชนถือได้ว่าเป็นป่าเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นผลิตผลจากป่า เช่น ฟืน ถ่าน อาหารป่า ตลอดจนสมุนไพรพื้นบ้าน ฯลฯ สามารถอำนวยความสะดวกให้กับชุมชนได้อย่างต่อเนื่องเป็นการลดภาระค่าครองชีพของราษฎรรวมทั้งเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินงานร่วมกันอยู่อย่างต่อเนื่อง การดำเนินงานจัดการป่าชุมชนได้รับการขานรับจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศโดยเห็นว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบป่าชุมชน ควรเน้นให้องค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับป่า และมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องและผูกพันกับป่า โดยมีหน่วยงานของภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมการดำเนินงาน ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมของรูปแบบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อความดำรงอยู่ของพื้นที่ป่าควบคู่ไปกับความเข้มแข็งของชุมชน

จากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่านโยบายของรัฐบาลหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการอนุรักษ์ป่าเป็นอย่างมากในการจัดตั้งกลุ่มหรือภาคีที่มีส่วนในการต่อรองของชุมชนต่าง ๆ ควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างกลุ่มด้วยกัน และนำปัญหาที่พบมาปรึกษาเพื่อหาวิธีในการแก้ปัญหาพร้อมกันวิธีการที่จะนำทรัพยากรไปใช้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาคนให้เห็นคุณค่าของตนเองและชุมชนป่าไม้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน โดยการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนของตนและชุมชนอื่น ๆ ชุมชนจะมีความมั่นคงยั่งยืน

กรอบความคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการดำเนินงานการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะทู้ จังหวัดภูเก็ต โดยการศึกษาเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการค้นหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น และการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนหนองสะแนน ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชน



บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะชวยวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีขั้นตอนดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย
2. ประชากร และวิธีเลือกกลุ่มตัวอย่าง และขนาดกลุ่มตัวอย่าง
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. สถิติที่ใช้ในการวิจัย (พรรณนา)
5. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
6. สถานที่ในการวิจัย
7. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย
8. ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

รูปแบบในการวิจัย วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นวิธีค้นหาความจริงจากเหตุการณ์ และสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ตามความเป็นจริง โดยพยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์กับสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ โดยการให้ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าหนองสะแนน เข้ามีส่วนร่วมในการศึกษา สืบหาสภาพปัญหาของป่าและร่วมมือกันเก็บรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์และสรุปข้อมูล การค้นหาวัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่ามาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนหนองสะแนน

ประชากร และวิธีเลือกกลุ่มตัวอย่าง และขนาดกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและผู้แทนกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ ประชากรที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด และประชากรที่ไม่มีภูมิลำเนาในตำบลเหล่าหลวง แต่มีสถานที่ทำงานในเขตตำบลเหล่าหลวง มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนหนองสะแนน

กลุ่มตัวอย่างผู้ร่วมวิจัย ได้จากการคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ประชากรที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด และประชากรที่ไม่มีภูมิลำเนาในตำบลเหล่าหลวง แต่มีสถานที่ทำงานในเขตตำบลเหล่าหลวง มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนหนองสะแนน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนและบุคคลทั่วไป รวม 30 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสำรวจ ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ มีจำนวน 2 ชุด

ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาป่าหนองสะแนน

ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

2. แบบสำรวจ การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของลักษณะชุมชน และสิ่งแวดล้อมของ

ชุมชน เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ ประกอบการจัดทำและดำเนินงานตามกิจกรรมของโครงการเพื่อลดการบุกรุกทำลายป่า เพื่อการฟื้นฟูป่า การจัดการพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเอกสารและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1. การเก็บข้อมูลเอกสารในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

- 1.1 สภาพทั่วไปของตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน
- 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า
- 1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แหล่งข้อมูลเอกสาร ได้แก่ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เอกสารจากพื้นที่ เช่น สำนักงานที่ดินอำเภอเกษตรวิสัย องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง และแหล่งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

2.1 การเตรียมตัวไปเก็บข้อมูล

2.1.1 ผู้วิจัยจัดทำปฏิทินและกำหนดกรอบเวลาในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามให้ชัดเจน เช่น กรอบเวลาการสำรวจพื้นที่ป่าหนองสะแนน กรอบเวลาการสัมภาษณ์ผู้รู้ เป็นต้น

2.1.2 การประสานกับผู้ให้ข้อมูลในแต่ละคน เพื่อนัดหมายวัน เวลาและสถานที่ที่จะเข้าไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูลให้ชัดเจน

2.1.3 จัดเตรียมเครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่

2.1.3.1 แบบสัมภาษณ์ แบบสำรวจ

2.1.3.2 กล้องบันทึกภาพ

2.1.3.3 สมุด ปากกา ดินสอ

2.1.3.4 ตรวจสอบความพร้อมสภาพของพาหนะสำหรับใช้เดินทาง คือ รถยนต์ และรักษาสุขภาพร่างกายให้สมบูรณ์และแข็งแรงให้มีความพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนามข้อมูล

2.1.3.5 ผู้วิจัย เดินทางไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเองและมีผู้ช่วยในการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลโดยมีกระบวนการทักทายสร้างความเป็นกันเอง สัมภาษณ์และ

บันทึกข้อมูล การเดินสำรวจป่า การขอบคุณผู้ให้ข้อมูล การอำลาและเดินทาง ไปเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์ จนครบบุคคลกลุ่มเป้าหมาย

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ได้ใช้เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

2.2.1 แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์และ ข้อมูลเชิงเนื้อหาที่ใช้สัมภาษณ์ ซึ่งไม่ได้ตั้งคำถามย่อยเป็นแนวทางการสัมภาษณ์ไว้ เพียงกำหนด ประเด็นกว้างไว้ เช่น สภาพและปัญหาของป่าชุมชนหนองสะแนนและแนวทางอนุรักษ์ป่าโดยนำ วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับป่าชุมชนหนองสะแนน เพื่อใช้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกจาก ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้มีความรอบรู้ในด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ

2.2.2 แบบสำรวจ ผู้วิจัยใช้สัมภาษณ์บุคคลกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้แล้ว ประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์และข้อมูลเชิงเนื้อหาที่ใช้สัมภาษณ์ ได้แก่ สภาพและ ปัญหาของป่าชุมชนหนองสะแนน แนวทางอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ กับป่าชุมชนหนองสะแนน ซึ่งในแต่ละประเด็นได้กำหนดโดยตั้งคำถามไว้เป็นแนวทางในการ สัมภาษณ์และเก็บข้อมูล

3. การสร้างเครื่องมือวิจัย

การสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือ

3.1 ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหา ป่าชุมชน เพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างข้อคำถาม

3.2 ศึกษาหลักการสร้างแบบสัมภาษณ์ และสร้างแบบสัมภาษณ์ซึ่งมีรายละเอียด ได้แก่ สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ สภาพป่าและปัญหาป่าชุมชนหนองสะแนน

3.3 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อ พิจารณาความถูกต้องด้านรูปแบบเนื้อหาและภาษา

3.4 ปรับปรุงแบบสอบถาม ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

3.5 นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความ เทียบตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ความชัดเจนของการใช้ภาษา

3.6 นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

3.7 ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ และนำเสนอ ผ่านความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แล้วจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

1. ศึกษาวัตถุประสงค์การวิจัย โดยกำหนดกลุ่มข้อมูลที่ต้องการศึกษาแบ่งออกเป็น
- 2 กลุ่มข้อมูล ได้แก่

1.1 สภาพบริบทและปัญหาของป่าหนองสะแนน

1.2 การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน

2. การวิเคราะห์ และกำหนดประเด็นย่อยของชุดกลุ่มข้อมูลใหญ่ ได้แก่

2.1 สภาพและปัญหาของป่าหนองสะแนน มีกลุ่มข้อมูลย่อยที่มาสืบสนุน ได้แก่ คณะกรรมการจัดการป่า กติกาการใช้ป่า การหาของป่า สภาพพื้นที่ป่า ความอุดมสมบูรณ์ ประเภทพืชต่าง ๆ ปัญหาที่พบขอบเขตป่า การบุกรุกป่า การอนุรักษ์ป่า การเรียนรู้

2.2 การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน มีกลุ่มข้อมูลย่อยที่สนับสนุน ได้แก่ วัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า เช่น การปลูกต้นไม้เกี่ยวกับพิธีกรรมการตาย ความเชื่อเรื่องผีกับป่าหรือต้นไม้ การกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การกำหนดเขอนุรักษ์ การขออนุญาต การลงแขก การจัดการป่าของภาครัฐ พิธีกรรมการขอต้นไม้จากผี การจัดการอนุรักษ์ป่าของสำนักสงฆ์

3. การสังเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มข้อมูลในแต่ละประเด็นข้อมูลย่อย เช่น พิธีกรรมการขอต้นไม้จากผีได้ข้อมูลจากผู้รู้มา 5-6 ท่าน นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์เข้าด้วยกัน ตรวจสอบและตัดข้อมูลที่ไม่ถูกต้องออกไปโดยสังเคราะห์ข้อมูลในทุกกลุ่มข้อมูลย่อย

4. นำกลุ่มข้อมูลย่อยของแต่ละกลุ่มข้อมูล ร้อยเรียงเชื่อมโยงข้อมูลลักษณะเดียวกันเข้าด้วยกัน เขียนยกร่างเรื่องราวข้อมูลเป็นข้อสรุปชั่วคราว ขณะเดียวกันก็ตรวจสอบข้อมูลและกำจัดข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปเพื่อให้เป็นกลุ่มข้อมูลชุดใหญ่และตอบ โจทย์ข้อมูลชุดใหญ่ตามวัตถุประสงค์การวิจัย 2 ประการ คือสภาพและปัญหาของป่าหนองสะแนน และการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้กับป่าหนองสะแนน

5. การนำข้อเขียนยกร่างเรื่องราวข้อมูลเป็นข้อสรุปชั่วคราว มาตรวจสอบพิสูจน์ บทสรุป การเป็นตัวแทนที่ดีของข้อมูล ตรวจสอบผลที่อาจเกิดจากตัวผู้วิจัยการประเมินคุณภาพของข้อมูล เป็นต้น

สถานที่ในการวิจัย

สถานที่ในการวิจัย คือ ป่าชุมชนหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีพื้นที่ จำนวน 827 ไร่ ซึ่งมีพื้นที่จัดกับหมู่บ้านที่ตั้งอยู่โดยรอบป่าหนองสะแนน ทั้งหมด 7 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

1. บ้านอุ่มเม่า หมู่ 1 ตั้งอยู่ที่ศิไค์ของป่าหนองสะแนน
2. บ้านสระหลวง หมู่ 2 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของป่าหนองสะแนน
3. บ้านเหล่าหลวงพัฒนา หมู่ 3 ตั้งอยู่ที่ศิไค์ของป่าหนองสะแนน
4. บ้านเขื่อนคำ หมู่ 10 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของป่าหนองสะแนน
5. บ้านสนามชัย หมู่ 12 ตั้งอยู่ที่ทิศเหนือของป่าหนองสะแนน
6. บ้านสิงห์ทอง หมู่ 14 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของป่าหนองสะแนน
7. บ้านเหล่าหลวง หมู่ 15 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของป่าหนองสะแนน



ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ลำดับ	รายการกิจกรรม	วัน เดือน ปี	สถานที่	กลุ่มคน เป้าหมาย	ผลที่ได้รับ
1	ศึกษาวัตถุประสงค์ และวางแผนดำเนินงาน	มกราคม 2557	บ้านของผู้วิจัย	ผู้วิจัย, ที่ปรึกษา	ได้แนวทางการดำเนินงานวิจัยที่ชัดเจน
2	สร้างและพัฒนาเครื่องมือ	มกราคม 2557	บ้านของผู้วิจัย	ผู้วิจัย, ที่ปรึกษา	ได้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3	เก็บรวบรวมข้อมูล เอกสาร สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และสรุป	มกราคม 2557	สำนักวิทยบริการของ มหาวิทยาลัยและ บ้านของผู้วิจัย	ผู้วิจัย	ได้ข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4.	สำรวจป่าและเขียนแผนที่ป่าดงสะแนน	มกราคม 2557	บริเวณป่าหนองสะแนน	ผู้วิจัย และผู้นำชุมชน	ทราบข้อมูล สภาพปัญหาของป่าในสถานการณ์จริง
5	สัมภาษณ์บุคคล กลุ่มเป้าหมาย	กุมภาพันธ์ 2557	ชุมชนรอบ ๆ ป่าหนองสะแนน	ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำชุมชน ผู้เกี่ยวข้องกับป่า	ข้อมูลภาคสนามการตรวจสอบการวิเคราะห์ข้อมูล
6	สรุปข้อมูล สภาพปัญหาของป่าหนองสะแนน	กุมภาพันธ์ 2557	ผู้วิจัยและผู้นำชุมชน	ผู้วิจัย และผู้นำชุมชน	ได้ข้อสรุปสภาพปัญหาของป่าหนองสะแนน
7	ประชุมนำเสนอ สภาพบริบทและปัญหาป่าหนองสะแนน และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนหนองสะแนน	กุมภาพันธ์ 2557	ผู้วิจัย ที่ปรึกษา และ ผู้นำชุมชน	ห้องประชุม องค์การบริหารส่วนตำบล เหล่าหลวง	
8	จัดทำรายงานการวิจัย	มีนาคม 2557	ผู้วิจัย	บ้านผู้วิจัย	ผลการวิจัยที่ผ่านการตรวจสอบ และวิทยานิพนธ์

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์ศึก จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกกลุ่มข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพบริบทและปัญหาของป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์ศึก จังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วม โดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

ตอนที่ 1 สภาพบริบทและปัญหาของป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์ศึก จังหวัดร้อยเอ็ด

1. สภาพทั่วไปของป่าหนองสะแนน

ประวัติป่าหนองสะแนน เดิมบริเวณที่ตั้งของป่าดงสะแนน เป็นป่าขนาดใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มีสัตว์ป่านานาชนิดอยู่อาศัยของบริเวณแห่งนี้ และยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ ธาตุอัฐ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้เคยมีการอยู่อาศัยของคนมาแต่โบราณ ป่าแห่งนี้เป็นที่เลี้ยงช้างของเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ บางท่านเล่าว่าเดิมชาวบ้านจะตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณป่าดงสะแนน ภายหลังเกิดอัคคีภัยทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจึงได้อพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หมู่บ้านต่าง ๆ เช่น บ้านเหล่าหลวง เป็นต้น

ป่าหนองสะแนนเป็นป่าชุมชนอยู่ทางทิศเหนือของชุมชนในปัจจุบัน ชื่อว่าป่าเหล่าหลวง หรือป่าดงสะแนนซึ่งเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ เมื่อประมาณปีพุทธศักราช 2463 เกิดไฟไหม้ป่าในฤดูแล้งเผาบ้านเรือนของชาวบ้าน ประกอบกับมีสัตว์ป่าทำร้ายคนในหมู่บ้านและทำลายสัตว์เลี้ยง เช่น เสือโคร่ง เสือดำ ลิงป่า งูเห่ามโหฬาร หมาป่า บุคคลสำคัญที่นำชาวบ้านอพยพในครั้งนี้ ได้แก่ พ่อใหญ่สิมมา พ่อใหญ่ทอง ได้พาชาวบ้านออกจากป่าไปตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณเนินดินสูง ทางด้านทิศ

เหนือเป็นที่ทำนา ทางด้านทิศใต้เป็นเป็นลำน้ำเสียวใหญ่ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ บริเวณตั้งหมู่บ้านแห่งนี้มีต้นไม้พุ่มชนิดหนึ่งเป็นจำนวนมาก มีต้นเขียวชอุ่มเป็นไม้ผล คือต้นอ่อมหมากหมา คนทั่วไปจึงเรียกหมู่บ้านแห่งนี้ว่า บ้านอ่อมหม่า เป็นชื่อที่เป็นมงคลนามของหมู่บ้านสืบมา โดยมีพ่อใหญ่ลิ้มมาเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ภายหลังลูกหลานของท่านใช้นามสกุล อุ่นอินทร์ ภายหลังเมื่อประชากรหนาแน่นขึ้นได้แยกหมู่บ้านออกปกครอง ดังนี้ บ้านสระหลวง หมู่ที่ 2 บ้านเหล่าหลวงพัฒนา หมู่ที่ 3 บ้านอ่อมหม่า หมู่ที่ 15 ในส่วนปีพุทธศักราช 2518 มีการเข้าไปตั้งวัดป่า เรียกว่า วัดป่าเหล่าหลวงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่และที่ตั้งป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีพื้นที่ จำนวน 827 ไร่ ซึ่งจัดกับหมู่บ้านที่ตั้งอยู่โดยรอบป่าหนองสะแนน ทั้งหมด 7 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

1. บ้านอ่อมหม่า หมู่ 1 ตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของป่าหนองสะแนน
2. บ้านสระหลวง หมู่ 2 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของป่าหนองสะแนน
3. บ้านเหล่าหลวงพัฒนา หมู่ 3 ตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของป่าหนองสะแนน
4. บ้านเขื่อนคำ หมู่ 10 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของป่าหนองสะแนน
5. บ้านสนามชัย หมู่ 12 ตั้งอยู่ที่ทิศเหนือของป่าหนองสะแนน
6. บ้านสิงห์ทอง หมู่ 14 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของป่าหนองสะแนน
7. บ้านเหล่าหลวง หมู่ 15 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของป่าหนองสะแนน

วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านกับป่าหนองสะแนน พบดังนี้ ในฤดูฝนชาวบ้านสามารถหาอาหารได้จากป่าหนองสะแนน ประเภทสัตว์ ได้แก่ ไช้ผดแดง อึ่ง กบ เขียด แมงกิ้งกูด เหน กระรอก กะต่าย ตัวเหี้ย งู แย้ ส่วนประเภทพืช เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักอีหนาม ผักอีลอก หน่อเจียง ผักตั่ว บักผีฟวน หมากคันจ้อง หมากต้องแล้ง ผักเม็ก หมากยาง ลูกหว้า บักหวดข่า (ลูกหวด) ผักสาบ ขี้เหล็ก ส่วนในฤดูแล้งอาหารการกินของชาวบ้าน ได้แก่ แย้ แมงงา กูดก็ กิ่งโก้ง กิลอ กิหนู และยังสามารถใช้ป่าหนองสะแนนเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ วัว ควาย และยังสามารถได้ไม้ฟืนจากกิ่งไม้แห้ง เพื่อใช้หุงต้มได้อีกด้วย

พืชท้องถิ่นในป่าหนองสะแนน (จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ นายประยงค์ มูลเพชรและนายสุวัฒน์ ก้านจักร) พบว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มที่ใช้เป็นอาหารและยาสมุนไพร กลุ่มที่ใช้เป็นไม้ใช้สอย และกลุ่มที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม

1) กลุ่มที่ใช้เป็นอาหารและยาสมุนไพร ได้แก่ ต้นคูไล เถือขมมันป่า เขียงงูไต่ หมอยสาวแก่ ต้นตาไก่ นมวัว ต้นกะจาย ว่าน สมอ มะขามป้อม มะม่วง มะหาด มะหวด มะกอก หว้า มะขาม ขี้เหล็ก มะตูม ขนุน ตั้ว กระโดน แคน หมากหมา ชะมวง ต้นครก กั้นด้วย กระบาก กวัก

กะยอม ก้ามปู ก้าม เกี๋ยกลิ้น สะแก ข่อย จ๊กกาใหญ่ จ๊กต้น เข็มป่า เขียง ค้อแลน คันจ้อง เค็ง เครือเขวา
 คำ ย่านาง เครือหางควาย จานเครือ จิงจ้อ หลักคำ ต้องแลง ตาแดงตาดำ ติวขาว หมาหอน ตูมกา ตูม
 จังเต้ ต้นท่อน ท่มนา พุทธา ไธสง นกกด น้ำเกลี้ยง ต้นบ้าน ประคู้ ป่อหู เปล็อยนา ผักกะเสด ผีพ่วน
 ปอก พูมาลี ลำดวน ส้มลม ต้นสาบ สามพันดิ่ง สาวสวรรค์(ตัวแม่) ไล่ไก่ หัวไก่โถก (คอกสีชมพู)
 ต้นอีเม็ง ฮังส้ม แอ้งกวาง

2) กลุ่มที่ใช้เป็นไม้ใช้สอย ได้แก่ ขางนา ต้นตาแหลว ต้นเค็ง ต้นเต้ ต้นเหล็ยม ประคู้
 ต้นทอก พะยุง พะอุง สะมั่ง หมากหม่วย ขะนวน ยูคาลิปตัส อาลาง อีเม็ง พันชาติ ต้นพอก กะบาก
 สะแบง โมก กระจินณรงค์ บก หนามแท่ง

3) กลุ่มที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม ได้แก่ จิ้ว พะยอม หลักคำ ต้นค้อ หมากลอมคอม
 ลำดวน ต้นเขวา ต้นเข็ม ต้นดอกไข่เนา คันจ้อง ต้นเกล้าแลน ต้นหมากคูก ต้นตูมกา ต้นกระจิน

ด้านการบริหารจัดการป่า

องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการ
 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าหนองสะแนนขึ้น ในการช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า โดยได้
 งบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานอื่นที่เข้ามาช่วยในการเก็บ
 รวบรวมข้อมูลป่า เช่น มูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท (มชช.ร้อยเอ็ด) ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า ภายใน
 ระยะเวลา 3 ปี จึงได้เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนและทำให้ป่าหนองสะแนน เพื่อให้ป่า
 หนองสะแนนมีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

การบริหารจัดการป่าเพื่อให้ป่าคงสภาพอยู่อย่างยั่งยืน พบว่า ได้มีการแต่งตั้ง
 คณะกรรมการดูแลรักษาป่าหนองสะแนนขึ้น ดังนี้

1. ระดับตำบล ประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้านทุก
 หมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลทุกหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการ ทำหน้าที่ช่วยกันดูแลรักษา
 ป่า ถ้ามีการบุกรุกให้ตัดเตือน ถ้ายังมีการฝ่าฝืนให้ดำเนินการตามกฎหมาย

คณะกรรมการบริหารจัดการป่าหนองสะแนน มีดังนี้

- | | |
|---------------------------|---------------------|
| 1) นายเดวิง ลุยตัน | ประธานคณะกรรมการ |
| 2) นายสวาท นามจันดา | รองประธานคณะกรรมการ |
| 3) นายหนู หล้าเนตร | กรรมการและเลขานุการ |
| 4) นายนคร ช่างศรี | กรรมการ |
| 5) นางอ่อนจันทร์ นามจันดา | กรรมการ |
| 6) นางบัวทอง เศษโถ | กรรมการ |
| 7) นางสมัย สมัยใหม่ | กรรมการ |

- | | |
|------------------------|---------|
| 8) นางอุ๋น บริกุล | กรรมการ |
| 9) นายประยงค์ มูลเพชร | กรรมการ |
| 10) นายบุญชื่น มูลเพชร | กรรมการ |

2. ระดับอำเภอ สถานีตำรวจภูธรอำเภอเกษตรวิสัย ได้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ พร้อมกับผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นำชุมชนทำหน้าที่ดูแลรักษาการรอบตัดไม้ทำลายป่าร่วมกัน

องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวงได้ตั้งงบประมาณสนับสนุนชุดคลองน้ำให้เป็นแนวเขตป่า และยังสามารถกักเก็บน้ำไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้งพร้อมทั้งให้ความชุ่มชื้นให้กับป่าในหน้าแล้งอีกด้วย ซึ่งเป็นวิธีการอนุรักษ์ป่าและเป็นการกำหนดเขตป่าหนองสะแนน

การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าพบว่า มี 3 ระดับ ดังนี้

ในระดับครอบครัว คือ ครอบครัวนำพืชที่ชอบรับประทานหรือใช้ประโยชน์ พืชสมุนไพร หรือ ไม้ยืนต้นตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่มาปลูกในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งเป็นพื้นที่สวน ไร่ (ปลูกแซมหรือปลูกเสริม) โดยปลูกแบบไม่เป็นแถวเป็นแนวลักษณะเลียนแบบธรรมชาติ ปลูกให้เหมาะสมตามลักษณะและข้อจำกัดของพืชแต่ละชนิด ซึ่งเมื่อระยะเวลาผ่านไป จะมีพัฒนาการตามธรรมชาติในพื้นที่ที่ปลูกไปสู่ระบบนิเวศอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีความสมบูรณ์มากขึ้น มีพรรณพืชใหม่ที่เกิดขึ้นอีกหลายชนิดจนกลายเป็นป่าครอบครัว ซึ่งจากระบบนิเวศที่สมบูรณ์ดังกล่าว จะทำให้แต่ละครอบครัวมีแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร และแหล่งไม้ใช้สอยที่สมบูรณ์อย่างเพียงพอ สร้างระบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน เป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ และสามารถนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคของครอบครัวมาขายหรือนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ โดยอาศัยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ใหม่มาใช้ในการผลิตหรือการพัฒนา ซึ่งจะไปสู่การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนตลอดไป

ในระดับชุมชน ได้มีการจัดตั้งเวรยามในการเฝ้าการตัดไม้ใหญ่ เช่น ไม้พะยุง ไม้ประดู่ ในเขตบริเวณป่าที่มีวัดตั้งอยู่ ในเวลากลางคืนมีกรรมการวัดป่าเหล่าหลวง วัดป่าหนองสะแนน เข้าเวรในการดูแลพื้นที่ไม่ให้คนลักลอบตัดไม้ใหญ่ในตอนกลางคืน ส่วนการฟื้นฟูป่าโดยการปลูกต้นไม้ใหญ่เสริมในเขตป่า เช่น โครงการในวันสำคัญของทางราชการ เช่น วันพ่อแห่งชาติ หรือวันแม่แห่งชาติ ไม้ที่ปลูกจะเป็นไม้ยืนต้นเช่น ไม้พะยุง ไม้มะค่า ไม้สัก เป็นการปลูกเสริมและทางวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตป่าหนองสะแนนก็มีกิจกรรมทุก ๆ ปีคือการเข้าปฐพีในบริเวณป่าทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของต้นไม้ และตระหนักในการปลูกป่าเพิ่มในทุก ๆ ปี ชาวบ้านช่วยพระสงฆ์ในการดูแลรักษาพื้นที่ป่ามากขึ้น

ในระดับเครือข่าย องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าหนองสะแนนขึ้น ในการช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า โดยได้งบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานอื่นที่เข้ามาช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลป่า เช่น มูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท (มช.ร้อยเอ็ด) ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า ภายในระยะเวลา 3 ปี จึงได้เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนและทำให้ป่าหนองสะแนนอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยมีมูลนิธิเด็กและเยาวชนบ้านคุดผง หมู่ที่ 5 ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นศูนย์กลางในการประสานเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน มี 2 เครือข่าย ดังนี้

1) เครือข่ายป่าหนองเอียด บ้านดงแดง ตำบลดงแดง อำเภอจตุรพักพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

2) เครือข่ายป่าหนองโจร ตำบลหนองแคน อำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด
การอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) เพื่อส่งเสริมศักยภาพความเข้มแข็งของเครือข่ายป่าชุมชน ให้สามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน

2) เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของบุคคลในหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนร่วมกัน

3) เพื่อสื่อสารแนวคิดและแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนให้กับประชาชนทุกภาคส่วน ให้เกิดความตระหนักและมีส่วนร่วมได้ทุกระดับและทุกคน

4) เพื่อจัดการและพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อก่อให้เกิดระบบฐานข้อมูลชุมชนอันน่าเชื่อถือ นำสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชนและการจัดทำระเบียบข้อตกลง และการจัดทำนโยบายที่มีธรรมาภิบาลเอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชนทุกระดับ แต่ไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

2. สภาพปัญหาทั่วไปของป่าหนองสะแนน

จากการศึกษา พบว่า สภาพป่าหนองสะแนน เหลือสภาพป่าเพียง ร้อยละ 40 สาเหตุจากการตัดไม้ไปทำเชื้อเพลิงหุงต้ม และการนำไปเผาถ่าน การตัดไม้ไปทำเสารั้วและนำไปขายสร้างรายได้ให้กับตนเอง และอีกส่วนหนึ่งตัดไปจำหน่ายนอกพื้นที่ชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ป่าหนองสะแนนลดลง เดิมมีต้นไม้อุดมสมบูรณ์ป่ารกต้นไม้หนาแน่น มีสัตว์ป่าหลากหลาย มีสัตว์ป่าพวกเสือ ลิงป่า หมากจอก ช้างป่า ป่ามีความหลากหลายทางชีวภาพภายหลังมีการบุกรุกแผ้วถาง ปลูกพืช

อื่น ๆ ในบางพื้นที่สัตว์อพยพไปหาที่อยู่แห่งใหม่ ต้นไม้ขนาดใหญ่ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก อาหารจากป่าน้อยลง การเรียนรู้เรื่องป่าลดน้อยลง ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าแบบดั้งเดิมถูกละเลย และขาดการนำมาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง

ในการบริหารจัดการป่าหนองสะแนน พบว่า คณะกรรมการบริหารจัดการป่าหนองสะแนนจะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นกรรมการและไม่มีชาวบ้านเข้าไปร่วมเป็นคณะกรรมการ จึงควรจะมีผู้แทนของชาวบ้านร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย และยังไม่มิกติกาการจัดการกับผู้ละเมิดบุกรุกและทำลายป่า หากมีชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์จากป่าได้ร่วมกันตั้งกติกากฎการใช้ป่าก็จะทำให้การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในการจัดการยิ่งขึ้น

ด้านเครือข่าย พบว่า การประสานงานระหว่างเครือข่ายอนุรักษ์และพื้นฟูป่า มีเป็นบางครั้งเท่านั้นและขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน

จากการศึกษาสภาพปัญหาป่าหนองสะแนน พบว่ามีปัญหาการบุกรุกป่าหลายลักษณะ ดังนี้

1) บุกรุกแบบออกเอกสารสิทธิ์ครอบครอง เนื้อที่ประมาณ 24 ไร่ ซึ่งตอนนี้ยังมีปัญหากันกำลังดำเนินการฟ้องร้อง

2) บุกรุกโดยการเข้าไปทำผลประโยชน์มีอยู่ 2 ที่พื้นที่ประมาณ 20 ไร่

3) บุกรุกเข้าไปตัดไม้เผาถ่านเก็บพื้น ปัจจุบันมีน้อยลงเนื่องจากทราบว่ามิแนวเขตที่ชัดเจน

การบุกรุกป่าเกิดจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส แล้งยางนา การตัดไม้ไปทำฟืน การบุกรุกพื้นที่ทำสวน การล้อมตัดไม้ยืนต้น เมื่อมีการบุกรุกทำลายป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ต้นยูคาลิปตัส ส่งผลทำให้เกิดปัญหา จากประสบการณ์ของชาวบ้านในชุมชนเห็นว่าป่าขาดความอุดมสมบูรณ์ เกิดความแห้งแล้งไม่มีเห็ดที่เคยเกิดตามธรรมชาติและเกิดเห็ดที่มีเฉพาะป่ายูคาลิปตัสแทน ไม่มีมดแดงในป่ายูคาลิปตัส ไม้ยืนต้นชนิดอื่น ๆ เกิดขึ้นไม่ได้ ทำลายดิน ดินขาดแร่ธาตุ ในป่ายูคาลิปตัสไม่สามารถปลูกต้นไม้ชนิดอื่น ๆ ได้

กติกากฎการใช้ป่าร่วมกันของชุมชนยังไม่ชัดเจน เมื่อพิจารณาแนวทางการทำงานของคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าดงสะแนน พบว่า ยังไม่มีการจัดการป่าอย่างเป็นระบบ เช่น การกำหนดเขตป่าอนุรักษ์ห้ามตัดไม้หรือเขตป่าการใช้ฟืน มีการพบการลักลอบตัดฟืนหรือการตัดฟืนไปใช้มากกว่าที่กำหนด ควรมีการปรับ มีจำนวนค่าปรับที่ชัดเจน เป็นต้น

ในด้านการบริหารจัดการป่าเริ่มต้นจากปัญหาป่าหนองสะแนนแต่ก่อนเคยมีความอุดมสมบูรณ์มีทรัพยากรหลากหลายต้นไม้ใหญ่ เป็นที่อยู่อาศัย ของสัตว์ ป่า นก แมลงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน แต่เมื่อนานไป ประชากรในตำบลเหล่าหลวงมีจำนวนมากขึ้นทำให้ส่งผลต่อป่าที่เคย อุดมสมบูรณ์ต้นไม้ถูกตัดทำลายนำไปทำอาคารบ้านเรือน นอกจากนั้นมีการแผ้วถาง

ซึ่งทำให้ต้นไม้อายุ มีน้อยลง ป่าขาดความอุดมสมบูรณ์สัตว์ป่าลดน้อยลงเพราะย้ายที่อยู่อาศัย อีกส่วนเกิดจากการเผาป่าไล่ล่าสัตว์ทำให้ไฟลุกลามไหม้ต้นไม้อายุสั้นกว่าต้นไม้อายุจะขึ้นหนาแน่นเหมือนเดิมต้องใช้เวลาพอสมควร พอป่าขาดความอุดมสมบูรณ์ เห็ดป่า สัตว์ แมลง นกชนิดต่าง ๆ ก็ลดน้อยลงไปด้วย จึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าให้กลับมาเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์และให้เป็นแหล่งอาหารและแหล่งเศรษฐกิจชุมชน

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

1. วิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

จากการศึกษาวิถีวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ล้อมรอบป่าหนองสะแนน จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น พบว่า มีหลายวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน ดังนี้

วิถีวัฒนธรรมชุมชนในระดับครอบครัว เช่น การปลูกต้นไม้ในพิธีฝังกระดูก ในวิถีของชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณีการตายเมื่อมีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้านคณะเจ้าภาพก็จะจัดงานฌาปนกิจศพ ซึ่งอาจดำเนินการในป่าช้าหรือในวัดที่มีเมรุเผาศพ หลังจากประกอบพิธีงานฌาปนกิจศพ ประชุมเพลิงเสร็จวันต่อมา เจ้าภาพงานจะทำพิธีเก็บกระดูกโดยแยกกระดูกออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกก็จะคัดเลือกกระดูกในส่วนที่เหมาะสมเก็บไว้ในขวด เพื่อนำไปเก็บรักษาที่บ้านหรือวัดเพื่อรอการจัดทำบุญหากฐินต่อไป ซึ่งกระดูกส่วนนี้ภายหลังทำบุญหากฐินจะถูกบรรจุไว้ในธาตุอัฐิ ส่วนกระดูกและขี้เถ้าที่เหลือจะถูกนำตกลงในหม้อดิน มัดปากปิดด้วยผ้าขาว แล้วนำไปฝังลงในดินและปลูกต้นไม้บนหม้อใบนั้น ซึ่งการนำต้นไม้ไปปลูก ความนิยมปลูกแตกต่างกัน เช่น ปลูกมะพร้าว ปลูกต้นดอกกรักหรือปลูกด้วยต้นลำตวนที่มีดอกหอม เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไปวัดจะกำหนดพื้นที่ให้ปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่ระลึกแก่ผู้ตาย และคอยบำรุงรักษาให้เจริญเติบโตต่อไป ผู้ตายก็จะได้มีชีวิตใหม่เจริญเติบโตเหมือนต้นไม้ การฝังกระดูกและปลูกต้นไม้ในพิธีกรรมการตายเป็นวิถีของชาวบ้านที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาและการนับถือวิญญาณหลังการตาย หากมีการนำมาพัฒนาสร้างกระบวนการหรือจัดระบบที่ดีจะเป็นวิธีการอนุรักษ์ต้นไม้ ที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนในวิถีชุมชน การยอนคือวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กรณีชาวบ้านไปตัดฟันมาใช้หนึ่งซ้าวก็จะเลือกตัดเอาเฉพาะกิ่งไม้ที่แก่ ๆ มาใช้ประโยชน์สมมุติว่าต้นไม้มีกิ่งประมาณ 7-8 กิ่ง ก็จะเลือกตัดเอากิ่งไม้ที่แก่ ๆ ประมาณ 2-3 กิ่ง และเหลือกิ่งที่ยังไม่แก่ไว้ 5 กิ่ง เป็นต้น และการตัดต้นไม้ใหญ่ต้องมีพิธีกรรมขอไม้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งชาวบ้านทั่วไปในตำบลเหล่าหลวงมีคติความเชื่อว่า ต้นไม้ใหญ่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษา มีเจ้าแม่ธรณี เทวาอารักษ์

ถึงสถิตประจำอยู่กับต้นไม้ หากมีใครไปตัดหรือทำลายอาจเกิดมีเหตุเภทภัยแก่ตนเอง ถ้าเป็นต้นไม้โพธิ์ ต้นไทรจะมีเหตุใหญ่ถึงกับเสียชีวิต ดังนั้น ถ้ามีความจำเป็นต้องตัดต้นไม้ใหญ่นั้นจะต้องทำพิธีขอจากพระแม่ธรณีและเทวาอารักษ์ โดยแต่งขัน 5 ทำพิธีขอร้องพับเพียบแล้วยกขัน 5 ขึ้นเหนือหัว กล่าวคำขอให้พระแม่ธรณีและเทวาอารักษ์ให้ย้ายออกไปจากต้นไม้ นั้น แล้วจึงทำการตัดเคยมีเหตุการณ์ชาวบ้านไปตัดต้นไม้ คือต้นกระนวนและต้นไม้โพธิ์ใหญ่ แล้วมีเหตุถึงตายชาวบ้านเชื่อว่าไม่ได้ทำพิธีขอต้นไม้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยนายบุ ธรรมโหร ไปตัดต้นไม้ในวัดภายหลังโดนรถชนตายภายใน 4 เดือน

วิถีวัฒนธรรมชุมชนในระดับชุมชน คือการกำหนดป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในพื้นที่ป่าหนองสะแนนจะมีเขตพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งที่ชาวบ้านได้เล่าเรื่องราวสืบทอดกันมาถึงปัจจุบันว่าในแต่ละพื้นที่จะมีวิญญาณเป็นเจ้าที่เฝ้าดูแลรักษา หากผู้ใดผ่านไปมาเข้าไปละเมิดพื้นที่ทำลายหรือกระทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่ชอบ จะได้รับผลกระทบในทางไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นกับชีวิตตนเอง พื้นที่เหล่านี้เคยมีคนเห็นปรากฏการณ์เจ้าที่ปรากฏกายให้เห็นในรูปต่าง ๆ ได้แก่ เขตวัดป่าเหล่าหลวง เขตหนองฮู เขตหนองตะแซงเปา เขตหนองปลาแก้ว เขตหนองสะแนน เขตหนองอึ่ง เขตหนองเฮี้ย สำหรับเขตวัดป่าเหล่าหลวงจะมีที่คอนแห่งหนึ่งเรียกว่าคอนพระอินทร์ ปรากฏหลักเสซึ่งเป็นเสาไม้เนื้อแข็งเจาะรูสำหรับใส่กระดูกผู้ตายฝังไว้ในบริเวณนั้น เขตหนองฮูและเขตหนองตะแซงเปา เป็นที่เข็ดขวง มีเรื่องเล่าของชาวบ้านที่ผ่านไปมาเคยปรากฏให้เห็นเป็นหญิงสาวสวมใส่กระโปรงสีแดงไม่มีหัวไม่มีขาทำให้ชาวบ้านเกิดความกลัวหวาดหวั่นเมื่อผ่านไปมาในพื้นที่นี้เสมอ และมีการกำหนดพื้นที่เขตวัดหรือสำนักสงฆ์ วัดหรือสำนักสงฆ์ที่อยู่ภายในเขตติดกับเขตป่าหนองสะแนน คือวัดป่าเหล่าหลวง เป็นวัดป่าสายธรรมยุตสายหลวงปู่ศรีตั้งอยู่ในเขตบ้านอุ่มม่า มีพื้นที่ประมาณ 450 ไร่ พื้นที่ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตป่าหนองสะแนนพื้นที่ส่วนหนึ่งอยู่ในพื้นที่ป่าหนองเหล่า เขตวัดมีกำแพงล้อมรอบเพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าคณะสงฆ์ในวัดก็มีหน้าที่ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้มีการตัดไม้ทำลายป่าและแจ้งทนายทนายทนายให้ช่วยกันดูแล นอกจากนี้คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนยังช่วยกันปลูกป่าเสริมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ป่าในบริเวณวัดจึงมีความอุดมสมบูรณ์ดี ส่วนการกำหนดป่าให้เป็นเขตอภัยทาน การกำหนดเขตอภัยทานเป็นแนวคิดเชิงอนุรักษ์ ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่าหรือสิ่งมีชีวิต เชื่อว่าการฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่บาปมากจึงได้กำหนดเขตอภัยทานขึ้น ในพื้นที่ป่าดงสะแนน ชาวบ้านได้กำหนดเขตอภัยทานไว้ 2 แห่ง เช่นเดียวกันกับวัด โดยเขตอภัยทานนั้นได้กำหนดภายในบริเวณวัด และขยายออกภายนอกรอบ ๆ บริเวณวัด โดยมีป้ายปักบอกขอบเขตเพื่อเป็นการไม่ให้ผู้คนเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าและไม่ยิงไม่ทำร้ายชีวิตสัตว์ป่า เป็นการไม่ทำบาปในบริเวณวัดและรอบบริเวณวัด

วิถีวัฒนธรรมชุมชนในระดับเครือข่าย เช่น การลงแขกปลูกป่า การปลูกป่าเสริมในป่า
ดงสะแนบชาวบ้านและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนได้มีการกระทำกันอย่างต่อเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ
เช่น วันพีชมงคล วันฉัตรมงคล วันเข้าพรรษา วันแม่ วันพ่อ และอื่น ๆ ทุกปี โดยมีองค์กรใดองค์กร
หนึ่งเชิญชวนพี่น้องให้ไปช่วยกันปลูกต้นไม้ ในที่สาธารณะที่โรงเรียนและสถานที่อื่น ๆ เป็นการ
สร้างจิตสำนึกและแบบอย่างให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้ปฏิบัติสืบต่อกัน



บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ตอนที่ 1 สภาพบริบทและปัญหาของป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

1. สภาพทั่วไปของป่าหนองสะแนน

ป่าหนองสะแนนจะเป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้าน ได้แก่ ไข่มดแดง อัง กบ เขียด แมงกิ้งกูด เหน กระรอก กระต่าย ตัวเหี้ย งู แย้ ส่วนประเภทพืช เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักอีหนาม ผักอีลอก หน่อเขียง ผักตั่ว บักผิพวน หมากคั้นจ้อง หมากต้องแล่ง ผักเม็ก หมากยาง ลูกหว้า บักหวด ข่า (ลูกหวด) ผักสาบ จี่เหล็ก ส่วนในฤดูเลี้ยงอาหารการกินของชาวบ้าน ได้แก่ แย้ แมงเงา กูดี้ กิ่ง โกง กิลอ กิหนู และยังใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ วัว ควาย ไม้พินกิ่งไม้แห้ง เป็นต้น ส่วนสมุนไพร ได้แก่ ต้นคูกาโซใช้แก้ไตพิการ เครื่องมันป่า เขียงบูไต หม้อยสาวแก่ แก้วการผิดกะบูน ต้นตาไก่ใช้เป็นยา ระบาย นมวัวแก้เจ็บหลังปวดเอว ต้นกะจาย แก้เจ็บเส้นเอ็น เจ็บหลังปวดเอว นอกนี้มีว่านสมอ มะขามป้อม ส่วนป่าวัดเหล่าเสือ มีพื้นที่ 38 ไร่ เดิมพื้นที่วัดเป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีพืชพื้นบ้านในท้องถิ่น เช่น ต้นเล็บแมว ก้นถ้วย ฝ้าย ดอกไข่ห่าน ต้นแ ต้นเถียง ต้นดอกลำดวน เป็นป่าที่สมบูรณ์ มีสัตว์ป่าต่าง ๆ เช่น เหน จอนพอน งูเห่า หนูทุก หนูท้องขาว เวลากลางคืนมีสัตว์ป่า เช่น งู ออกหากิน

พืชท้องถิ่นในป่าหนองสะแนน (จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ นายประยงค์ มุลเพชรและนายสุวัฒน์ ก้านจักร) พบว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มที่ใช้เป็นอาหาร และยาสมุนไพร กลุ่มที่ใช้เป็นไม้ใช้สอย และกลุ่มที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม

1) กลุ่มที่ใช้เป็นอาหารและยาสมุนไพร ได้แก่ ต้นคูกาโซ เครื่องมันป่า เขียงบูไต หม้อยสาวแก่ ต้นตาไก่ นมวัว ต้นกะจาย ว่าน สมอ มะขามป้อม มะม่วง มะหาด มะหวด มะกอก หว่า มะขาม จี่เหล็ก มะตูม ขนุน ตั้ว กระโดน แคน หมากเม่า ชะมวง ต้นครก ก้นถ้วย กระบาก กวัก กะยอม ก้ามปู ก่าม เกล็ดลิ้น สะแก ข่อย จี่กาใหญ่ จี่ตุน เข็มป่า เขียง ค้อแลน คั้นจ้อง เถียง เครือเขวา คำ ย่านาง เครือหางควาย จานเครือ จิงจ้อ หลักคำ ต้องแล่ง ตาแดงตาดำ ตั้วขาว หมากหอม ตูมกา ตูม

ตั้งแต่ ต้นท่อน ท่มนา พุทธา ไชสง นกกด น้ำเกลี้ยง ต้นบ้าน ประคู้ ปอหู เปลือยนา ผักกะเสด ผีพ่วน
พอก พูมาลี ลำดวน ส้มลม ต้นสาบ สามพันดิ่ง สาวสวรรค์(ตัวแม่) ไล่ไก่ หัวไก่โถก (ดอกสีชมพู)
ต้นอีเม้ง อังส้ม แอ้งกวาง

2) กลุ่มที่ใช้เป็นไม้ใช้สอย ได้แก่ ขางนา ต้นตาแหลว ต้นเค็ง ต้นเต้ ต้นเหลียม
ประคู้ ต้นทอก พะยุง พะอุง สะมั่ง หมากหม่วย ขะนวน ยูคาลิปตัส อาลาง อีเม้ง พันชาติ ต้นพอก
กะบาก สะแบง โมก กระจินณรงค์ บก หนามแท่ง

3) กลุ่มที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม ได้แก่ จีว พะยอม หลักดำ ต้นก้อ หมากลอมคอม
ลำดวน ต้นเขวา ต้นเข็ม ต้นดอกไข่เน่า คันจ้อง ต้นเค้าเลน ต้นหมากคูก ต้นตุมกา ต้นกระจิน

2. สภาพปัญหาของป่าหนองสะแนน

2.1 ปัจจุบันป่าเริ่มถูกบุกรุกและถูกไฟเผาทำลายพื้นที่ป่าถูกบุกรุกป่าเพื่อปลูกพืช
เศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส ต้นขางนา ภายหลังมีการบุกรุกแผ้วถางปลูกพืชอื่น ๆ ในบางพื้นที่ สัตว์
อพยพไปหาที่อยู่แห่งใหม่ ต้นไม้ขนาดใหญ่ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมากอาหารจากป่าน้อยลง

2.2 การตัดไม้ทำลายป่ามีสาเหตุจากการตัดไม้เพื่อทำเชื้อเพลิงและการตัดไม้ที่ไม่
เข้าใจคุณค่าของต้นไม้สภาพป่าหนองสะแนน สาเหตุจากการตัดไม้ไปทำเชื้อเพลิงหุงต้มและการ
นำไปเผาถ่าน ส่วนหนึ่งมีการตัดไม้ไปทำเสารั้วและนำไปขายสร้างรายได้ให้กับตนเอง อีกส่วนหนึ่ง
ตัดไปจำหน่ายนอกพื้นที่ชุมชน

2.3 ป่าหนองสะแนนขาดความอุดมสมบูรณ์ สภาพป่าหนองสะแนนเดิมมีความ
อุดมสมบูรณ์ร้อยละร้อยเมื่อถูกคนบุกรุกเหลือสภาพป่าเพียงร้อยละ 40

สภาพปัญหาของป่าหนองสะแนน คือ การบุกรุก การตัดไม้ไปทำฟืน การบุกรุกพื้นที่
ทำสวน การลักลอบตัดไม้ขึ้นต้น

3. การบริหารจัดการป่าหนองสะแนน

องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวงมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการป่า
หนองสะแนน มีมูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท (มชช.ร้อยเอ็ด) เข้าสนับสนุนเก็บรวบรวมข้อมูลมีวัตถุ
วัตถุประสงค์ ดังนี้

3.1 เพื่อส่งเสริมศักยภาพความเข้มแข็งของเครือข่ายป่าชุมชนเพื่อจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน
อย่างยั่งยืนเพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของบุคคลในหน่วยงานทุกภาคส่วน ที่เกี่ยวข้อง
ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนร่วมกัน เพื่อสื่อสารแนวคิดและแนวทางที่
เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนให้กับประชาชนทุกภาคส่วนให้เกิดความ
ตระหนักและมีส่วนร่วมได้ทุกระดับและทุกคน

3.2 เพื่อจัดการและพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อก่อให้เกิดระบบฐานข้อมูลชุมชนอันน่าจะนำสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชนและการจัดทำระเบียบข้อตกลงและการจัดทำนโยบายที่มีธรรมาภิบาลเอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชนทุกระดับแต่ไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

การกำหนดเขตป่าหนองสะแนน เป็นป่าอนุรักษ์ได้ขุดคลองน้ำ กำหนดแนวเขตป่าอีกส่วนก็ได้กักเก็บน้ำไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้ง พร้อมทั้งให้ความชุ่มชื้นในหน้าแล้งอีกด้วยโดยได้งบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง

การจัดตั้งเวรยามในการเฝ้าระวังการตัดไม้ใหญ่ เช่น ไม้พะยุง ไม้ประดู่ ในเขตบริเวณป่าที่มีวัดตั้งอยู่ ในเวลากลางคืนจะมีการกำหนดโดยคณะกรรมการวัดป่าเหล่าหลวง วัดป่าหนองสะแนน จะมีการเข้าเวรในการดูแลพื้นที่ไม่ให้คนลักลอบแต่ละปีก็จะมีการปลูกต้นไม้ใหญ่เสริมในเขตป่า เช่น โครงการวันสำคัญ ปลูกไม้ยืนต้น เช่น ไม้พะยุง ไม้มะค่า ไม้สัก มีกิจกรรมเข้าปริวาสกรรมในบริเวณป่า ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของต้นไม้และตระหนักในการปลูกป่าเพิ่มในทุก ๆ ปี

ในการบริหารจัดการป่าเริ่มต้นจากปัญหาป่าหนองสะแนนแต่ก่อนเคยมีความอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรหลากหลาย ต้นไม้ใหญ่ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ป่า นก แมลงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน แต่เมื่อนานไปประชากรในตำบลเหล่าหลวงมีจำนวนมากขึ้นทำให้ส่งผลต่อป่าที่เคย อุดมสมบูรณ์ต้นไม้ถูกตัดทำลายไปทำอาคารบ้านเรือน นอกจากนั้นมีการแผ้วถางปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปลูกไม้ยูคาลิปตัส หรือพืชอื่นแทนซึ่งทำให้ต้นไม้ใหญ่ ๆ มีน้อยลงป่าขาดความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าลดน้อยลงเพราะย้ายที่อยู่อาศัย อีกส่วนก็เกิดจากการเผาป่าไล่ล่าสัตว์ทำให้ไฟลุกลามไหม้เสียหายกว่าจะฟื้นฟูต้นไม้ในเขตที่มีไฟไหม้ทำให้ต้นไม้ขึ้นหนาแน่นเหมือนเดิมต้องใช้เวลาพอสมควรพอป่าขาดความอุดมสมบูรณ์ เห็นป่า สัตว์ แมลง นกชนิดต่าง ๆ ก็ลดน้อยลงไปด้วยจึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าให้กลับมาเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์และให้เป็นแหล่งอาหารและแหล่งเศรษฐกิจชุมชน

4. สภาพปัญหา

จากการศึกษา พบว่า ด้านการบริหารจัดการป่าหนองสะแนน องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าหนองสะแนนขึ้น แต่ยังคงขาดภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วม

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

จากการศึกษา วิถีวัฒนธรรมชุมชนป่าหนองสะแนน จากผู้รู้ในท้องถิ่นเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าของชุมชน

1.1 การนำวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

ในระดับครอบครัว

1) การปลูกต้นไม้ในพิธีฝังกระดูก ในประเพณีการตาย เมื่อเก็บกระดูกแล้วชาวบ้านแยกกระดูกออกเป็น 2 ส่วนคือเก็บกระดูกส่วนหนึ่งไว้จัดทำบุญหากินกระดูกอีกส่วนหนึ่งนำลงในหม้อดินปิดปากด้วยผ้าขาวแล้วนำไปฝังลงในดินและปลูกต้นไม้บนหม้อใบนั้น

2) การกำหนดในป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในพื้นที่ป่าหนองสะแนนจะมีเขตพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งที่ชาวบ้านได้เล่าเรื่องราวสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันว่าในแต่ละพื้นที่จะมีวิญญาณเป็นเจ้าที่เฝ้าดูแลรักษาหากผู้ใดผ่านไปมาเข้าไปละเมิดพื้นที่ทำลายหรือกระทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่ชอบ จะได้รับผลกระทบในทางไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นกับชีวิตตนเอง

3) การขอน โดยในสมัยโบราณท่านจะเลือกใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียงพอประมาณ เห็นได้จากการตัดไม้ทำฟืน ก็จะเลือกเอาไม้ที่แก่ไปใช้ประโยชน์ ตัดสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร 50 เซนติเมตรจะทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตสูงขึ้นได้อีก การตัดโดยคัดเลือกไม้ที่มีศัตรูพืชการตัดต้นไม้ที่ตายแล้วเอาไปใช้ประโยชน์

4) การตัดต้นไม้ใหญ่ต้องมีพิธีกรรมขอไม้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษา มีเจ้าแม่ธรณี เทวาอารักษ์สิงสถิตประจำอยู่กับต้นไม้หากมีความจำเป็นต้องตัดต้นไม้ใหญ่จะต้องทำพิธีขอจากพระแม่ธรณีและเทวาอารักษ์โดยแต่งงาน 5 ทำพิธีขอ

ในระดับชุมชน

1) กำหนดพื้นที่เขตวัดหรือสำนักสงฆ์ วัดหรือสำนักสงฆ์ที่อยู่ภายในเขตติดกับเขตป่าหนองสะแนนมีอยู่ 2 แห่งคือวัดป่าเหล่าหลวง เป็นวัดป่าสายธรรมยุตสายหลวงปู่ศรี ตั้งอยู่ในเขตบ้านอู่มาและวัดป่าหนองสะแนน

2) การกำหนดป่าให้เป็นเขตกักขังเพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่าหรือสิ่งมีชีวิตเชื่อว่าการฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่บาปมาก จึงได้กำหนดเขตกักขังขึ้นในพื้นที่ป่าหนองสะแนน

ระดับเครือข่าย

การลงแขกปลูกป่า การปลูกป่าเสริมในป่าดงสะแนนชาวบ้านและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เชิญชวนพี่น้องให้ไปช่วยกันปลูกต้นไม้ ในที่สาธารณะที่โรงเรียนและสถานที่อื่น ๆ เป็นการสร้างจิตสำนึกและแบบอย่างให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้ปฏิบัติสืบต่อกัน ในวันสำคัญ เช่น วันพืชมงคล วันฉัตรมงคล วันเข้าพรรษา วันแม่ วันพ่อ ทุกปี

1.2 แนวทางการพัฒนาป่าหนองสะแนนให้เป็นแหล่งเรียนรู้

1) โรงเรียนสร้างหลักสูตรเรื่องป่าหนองสะแนนเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของป่าซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ป่าในโอกาสต่อไป

2) ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนต้องประกาศประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจให้กับคนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าให้ร่วมมือกันอนุรักษ์ป่ารวมทั้งให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎกติกาในการอนุรักษ์ป่า

3) คนในชุมชนและองค์กรภาครัฐหรือท้องถิ่นควรร่วมมือกันใช้กระบวนการวิจัยท้องถิ่นสร้างแหล่งเรียนรู้ป่าหนองสะแนน โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โดยกำหนดเป็นฐานเรียนรู้ต่าง ๆ ในป่าหนองสะแนนเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในวิถีชุมชน

1.3 การกำหนดในป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

1.4 กำหนดเขตอนุรักษ์หีด

1.5 การกำหนดป่าให้เป็นเขตอภัยทาน

2. การอนุรักษ์ระดับหน่วยงานภาครัฐ

2.1 ควรมีโครงการและงบประมาณจากภาครัฐเข้ามาสนับสนุนการเพาะพันธุ์กล้าไม้ไว้บริการให้กับคนในชุมชนที่ต้องการปลูกต้นไม้

2.2 เมื่อเยาวชนได้รับโทษจากยาเสพติดต้องให้มาทำประโยชน์ต่อวัดประจำหมู่บ้าน เช่น การปลูกต้นไม้ในพื้นที่วัดหรือที่สาธารณะประโยชน์ เป็นการปลูกต้นไม้เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าให้มากขึ้น

2.3 ปลูกป่าเสริมในวันสำคัญ มีคณะกรรมการปลูกป่าผู้นำชุมชนคอยสอดส่องดูแล หากมีการบุกกถควรแจ้งเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจัดให้มีการปลูกไม้มงคลสำหรับวันเกิดในแต่ละปีมีการปลูกต้นสาระ

2.4 หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนหรือส่วนบุคคลที่มีความตระหนักควรศึกษาในด้านประโยชน์ใช้สอยไว้เป็นหลักฐานและเพาะพันธุ์พืชพื้นบ้านเหล่านี้ไว้ เพื่อนำไปปลูกทดแทนในพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของป่าหนองสะแนน

2.5 หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนหรือส่วนบุคคลควรส่งเสริมให้มีการเพาะพันธุ์พืชพื้นบ้านและส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในสวนหรือที่นาหากมีการปลูกในพื้นที่ป่าสาธารณะควรกำหนดพื้นที่เฉพาะและลงแขกปลูกป่าโดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมปลูกและเป็นเจ้าของป่า

3. การบริหารจัดการ

3.1 จัดให้มีคณะกรรมการบริหารจัดการป่าในระดับต่าง ๆ ดังนี้

- 1) คณะกรรมการระดับหมู่บ้านมีชาวบ้านเป็นกรรมการหมู่บ้านละ 10 คน
- 2) คณะกรรมการระดับเครือข่ายหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านส่งตัวแทนเป็นคณะกรรมการระดับเครือข่าย หมู่บ้านละ 1 คน คณะกรรมการระดับเครือข่ายร่วมมือกันตั้งกฎกติกาในการรักษาป่าเพื่อประกาศใช้และแจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบโดยทั่วกัน

3.2 กติกาการใช้ประโยชน์จากป่า มีดังนี้

- 1) กำหนดให้มีเขตป่าอนุรักษ์ห้ามตัดฟันหรือนำไปใช้ประโยชน์ใด ๆ
- 2) กำหนดให้มีเขตป่าใช้ประโยชน์ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ป่าเห็ด ป่าเลี้ยงสัตว์ ป่าใช้ฟันป่าสมุนไพร เป็นต้น

3) กำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดกติกาการใช้ประโยชน์จากป่า ดังนี้

- 3.1) การผิดครั้งแรกเป็นเพียงเล็กน้อยให้คณะกรรมการให้การอบรมและตักเตือนให้เห็นคุณค่าของป่าและการเคารพกติกาการใช้ประโยชน์จากป่า
- 3.2) ผู้ใดละเมิดเก็บฟันไปมากเกินรตเงินน้ำปรับ 500 บาท

3.3 กติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

- 1) ให้มีการเก็บใช้ของป่าอย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าสูงสุด
- 2) กลุ่มเลี้ยงสัตว์เช่น โค กระบือ แบ่งโซนการเลี้ยงในพื้นที่ที่เหมาะสม
- 3) การหาฟันก็ให้เก็บกิ่งไม้แห้งห้ามตัดต้นไม้
- 4) เก็บเห็ดเก็บพืชอื่นๆที่กำลังจะสูญหายก็ให้เก็บยอดใบและปลูกเพิ่มเติมไม่ให้ตัดต้นตัดกิ่ง

3.4 กติกาการใช้ป่าร่วมกันเพื่อให้ไม้คงสภาพอยู่อย่างยั่งยืนเพื่อผลประโยชน์กับลูกหลานรุ่นต่อไปได้มีการสร้างข้อตกลงกติการ่วมกันคือ

- 1) ไม่ให้มีการตัดไม้ไปทำฟันหรือประโยชน์อย่างอื่น
- 2) ใช้กิ่งไม้แห้งเป็นไม้ฟัน
- 3) เก็บของกิน ผัก ผลไม้ ไข่มดแดง และอื่น ๆ ไม่ให้ทำลายต้นไม้

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นพบประเด็นที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้

1. สภาพทั่วไปของป่าหนองสะแนน

ป่าหนองสะแนนจะเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน ได้แก่ ไข่มดแดง อัง กบ เขียด แมงกิ้งกูด เหน กระรอก กระต่าย ตัวเหี้ย งู แย้ ส่วนประเภทพืช เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักอีหนาม ผักอีลอก หน่อเจียง ผักตั่ว บักผีพวน หมากคั่นจ้อง หมากต้องแล่ง ผักเม็ก หมากยาง ลูกหว้า บักหวดข่า (ลูกหวด) ผักสาบ ขี้เหล็ก ส่วนในฤดูแล้งอาหารการกินของชาวบ้าน ได้แก่ แย้ แมงเงา กูดก็ กิ่งโก่ง กิลอก กิงนุ สมุนไพรร ได้แก่ ต้นคูกใส เครื่องปั้นป่า เขียงบุนโต หม้อยสาวแก่ ต้นตาไก่ นมวัว ต้นกะจาย สมอ มะขามป้อม

พืชท้องถิ่นในป่าหนองสะแนน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม

- 1) กลุ่มที่ใช้เป็นอาหารและยาสมุนไพร
- 2) กลุ่มที่ใช้เป็นไม้ใช้สอย
- 3) กลุ่มที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม

2. สภาพปัญหาของป่าหนองสะแนน

ปัญหาการบุกรุกป่าและเผาทำลายป่า เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส ต้นยางนา สัตว์อพยพไปหาที่อยู่แห่งใหม่ ต้นไม้ขนาดใหญ่ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมากอาหารจากป่าน้อยลง การตัดไม้ทำลายป่ามีสาเหตุจากการตัดไม้เพื่อทำเชื้อเพลิงและการตัดไม้ที่ไม่เข้าใจคุณค่าของต้นไม้และสภาพของป่าหนองสะแนน ป่าหนองสะแนนขาดความอุดมสมบูรณ์สภาพป่าหนองสะแนน สภาพป่าเหลือเพียงร้อยละ 40 สภาพปัญหาของป่าหนองสะแนน คือ ป่าถูกบุกรุกและเผาทำลายต้นไม้ การตัดไม้ไปทำฟืน การบุกรุกพื้นที่ทำสวน การลักลอบตัดไม้ชิ้นต้น

3. การบริหารจัดการป่าหนองสะแนน

องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวงมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการป่าหนองสะแนน มีมติเพื่อเยาวชนชนบท(มยช.ร้อยเอ็ด) เข้าสนับสนุนเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีวัตถุประสงค์

- 1) เพื่อส่งเสริมศักยภาพความเข้มแข็งของเครือข่ายป่าชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน
- 2) เพื่อจัดการและพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) เพื่อกำหนดเขตป่าหนองสะแนน เป็นป่าอนุรักษ์ได้ขุดคลองน้ำ กำหนดแนวเขตป่าอีกส่วนก็ได้กักเก็บน้ำไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้ง พร้อมทั้งให้ความชุ่มชื้นในหน้าแล้งอีกด้วยโดยได้งบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง และได้มีการจัดตั้งเวรยามในการเฝ้าระวังการตัดไม้ใหญ่ เช่น ไม้พะยุง ไม้ประดู่ ในเขตบริเวณป่าหนองสะแนน

4. วิถีวัฒนธรรมชุมชนในการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน 3 ระดับ

1. ในระดับครอบครัว

- 1) การปลูกต้นไม้ในพิธีฝังกระดูก
- 2) การกำหนดในป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
- 3) การยอน
- 4) การตัดต้นไม้ใหญ่ต้องมีพิธีกรรมขอไม้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2. ในระดับชุมชน

- 1) กำหนดพื้นที่เขตวัดหรือสำนักสงฆ์
- 2) การกำหนดป่าให้เป็นเขตกียาทาน

3. ในระดับเครือข่าย

1) การลงแขกปลูกป่า การปลูกป่าเสริมในป่าดงสะแนนของชาวบ้านและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เชิญชวนพี่น้องให้ไปช่วยกันปลูกต้นไม้ ในที่สาธารณะที่โรงเรียนและสถานที่อื่น ๆ เป็นการสร้างจิตสำนึกและแบบอย่างให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันในวันสำคัญ เช่น วันพืชมงคล วันฉัตรมงคล วันเข้าพรรษา วันแม่ วันพ่อ ทุกปี

5. แนวทางการพัฒนาป่าให้เป็นแหล่งเรียนรู้

1) โรงเรียนสร้างหลักสูตรเรื่องป่าหนองสะแนนให้นักเรียนได้เรียนรู้เกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของป่าซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ป่าในอนาคตต่อไป

2) ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนต้องประกาศประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจให้กับคนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าให้ร่วมมือกันอนุรักษ์ป่ารวมทั้งให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎกติกาในการอนุรักษ์ป่า

3) คนในชุมชนและองค์กรภาครัฐหรือท้องถิ่นควรร่วมมือกันใช้กระบวนการวิจัยท้องถิ่น สร้างแหล่งเรียนรู้ป่าหนองสะแนน โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โดยกำหนดเป็นฐานเรียนรู้ต่าง ๆ ในป่าหนองสะแนนเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในวิถีชุมชน

6. การบริหารจัดการป่าหนองสะแนน

1) จัดให้มีคณะกรรมการบริหารจัดการป่าในระดับต่าง ๆ ร่วมมือกันตั้งกฎกติกาในการรักษาป่าเพื่อประกาศใช้และแจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบโดยทั่วกัน

2) กติกาการใช้ประโยชน์จากป่า คือ กำหนดให้มีเขตป่าอนุรักษ์ห้ามตัดฟันหรือนำไปใช้ประโยชน์ใด ๆ กำหนดให้มีเขตป่าใช้ประโยชน์ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ป่าเห็ด ป่าเลี้ยงสัตว์ ป่าใช้ฟันป่าสมุนไพร เป็นต้น กำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดกติกการใช้ประโยชน์จากป่า

3) กติกการใช้ประโยชน์ร่วมกันคือ ให้มีการเก็บใช้ของป่าอย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าสูงสุด กลุ่มเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ แบ่งโซนการเลี้ยงในพื้นที่ที่เหมาะสม การหาพื้นที่ให้เก็บกิ่งไม้แห้งห้ามตัดต้นไม้ การเก็บเห็ดเก็บพืชอื่น ๆ ที่กำลังจะสูญหายก็ให้เก็บยอดใบและปลูกเพิ่มเติม ไม้ให้ตัดต้นตัดกิ่ง

4) กติกการใช้ป่าร่วมกันเพื่อให้ไม้คงสภาพอยู่อย่างยั่งยืนเพื่อผลประโยชน์กับลูกหลานรุ่นต่อไปได้มีการสร้างข้อตกลงกติการ่วมกัน คือ ไม่ให้มีการตัดไม้ไปทำฟืนหรือประโยชน์อย่างอื่น การใช้กิ่งไม้แห้งเป็นไม้ฟืน การเก็บของกิน ผัก ผลไม้ ไข่แมลง และอื่น ๆ ไม้ให้ทำลายต้น ไม้

ข้อเสนอแนะ

เชิงนโยบาย

1. ภาครัฐควรมีนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับป่าชุมชน เร่งผลักดันพระราชบัญญัติ ป่าชุมชนปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ชุมชนมีบทบาทและหน้าที่ที่ชัดเจนในการดูแล การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

2. ภาครัฐควรกระจายอำนาจในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งงบประมาณที่เหมาะสม การให้องค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะท้องถิ่นจะเข้าใจถึงความต้องการของคนในชุมชนและประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

3. ภาครัฐควรมีนโยบายการจัดการกับผู้บุกรุกที่สาธารณะ การตัดไม้ทำลายป่า การจัดสรรที่ทำกินให้กับเกษตรกรผู้ยากไร้ที่ชัดเจนและเป็นธรรมกับทุกฝ่าย เพื่อลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน

เชิงวิชาการ

1. ควรศึกษาตัวแปรด้านปัจจัยแวดล้อมด้านอื่น ๆ เช่น ปัจจัยทางด้านกฎหมาย ปัจจัยทางด้านการเมืองท้องถิ่น เพื่อศึกษาว่ามีตัวแปรใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

2. ควรศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนในลักษณะเชิงเปรียบเทียบของป่าชุมชนอื่น ๆ ที่การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จ เพื่อค้นหาปัจจัยหลักที่ทำให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จ

3. ควรมีการประยุกต์ใช้ตัวแปรที่ได้จากการศึกษานำไปศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเด็นอื่น ๆ เพื่อทดสอบตัวแปรว่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมใดบ้าง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาถึงกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อนำมาเป็นกรณีศึกษาหรือต้นแบบในการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนต่าง ๆ

2. ควรศึกษาการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ



บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ, โสภนา ศรีจำปา, ลักษณ์ ดาวรัตนหงษ์. (2548). ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนา
 ชนบท: รวมบทความทางวิชาการ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและ
 วัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
- กิ่งแก้ว มรกตจินดา. (2550). การศึกษาวัฒนธรรมไทยโชนงเพื่อการจัดการเรียนรู้: กรณีศึกษา
 ณ หมู่บ้านสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง และหมู่บ้านลำเียด ตำบลตลาด
 จินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิระ จินตบุญกุล. (2550). การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โครงการฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันรักษาป่า
 (อส.ป). กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2547). วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. กรุงเทพฯ: สถาบัน
 ชุมชนท้องถิ่นพัฒนาศึกษา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2547). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 5.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชวลิต เกตุมงคลสิทธิ์, ร้อยตรี. (2548). การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการดูแล
 สิ่งแวดล้อม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์. (2546). เศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน: การบริหารที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. (2545). การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัด
 อุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ชูเกียรติ ภัยดี. (2546). การศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและ
 ปราบปรามอาชญากรรมระหว่างเขตพื้นที่ ที่มีการปฏิบัติงานกับเขตพื้นที่ที่ไม่มีกร
 ปฏิบัติงานของตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
 วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะวิทยาศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ดิเรก อรุณเพ็ง. (2545). การพัฒนาสังคมและแนวความคิดจำเป็นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ:
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- คูสิต เวชกิจ. (2543). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน: กรณีศึกษา
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชันวา จิตต์สงวน. (2535). แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน: กรณีศึกษา
ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2547). กลวิธี แนวคิด วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ
พัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2542). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นียบรรณ วรรณศิริ. (2550). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: เพรสแอนด์ดีไซน์.
- บัวเรศ ประไชโย. (2538). โครงการศึกษาป่าชุมชน ประจำปี 2538 เรื่องการจัดการป่าท้องถิ่น
กรณีศึกษาป่าชุมชนโสกนาถ ตำบลวังม่วง จังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
กรมการศาสนา.
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. (2548). การจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมโดยสันติวิธี. กรุงเทพฯ: อักษรศิลป์.
- ภัทรนันท์ คลื่นแก้ว. (2544). การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดอุดรธานี.
วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร
คณะเกษตรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. ทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ค้นเมื่อ 26 มิถุนายน
2560, จาก <http://www.chaipat.or.th>
- ระวีวรรณ ชินะตระกูล. (2540). การศึกษากระบวนการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- วิชัย เทียนน้อย. (2543). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2545). การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น: สหรัฐอเมริกา
อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย. กรุงเทพฯ: โฟร์เพช.
- วุฒิชัย พิรุณสุนทร. (2544). ปัจจัยทางการบริหารที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการ
ป่าชุมชนในพื้นที่สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2548). **ป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**. สืบเมื่อ 26 มิถุนายน 2560, จาก <http://www.nesdb.go.th>.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (2533). **รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุพัตรา สุภาพ. (2541). **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เสถียร โกเศศ. (2540). **วัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.
- เสน่ห์ แสนมูล. (2545). **การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนระหว่างราษฎรบ้านแม่จองไฟ อำเภอลองและบ้านโป่ง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิทยาศาสตร์ (การบริหารทรัพยากรป่าไม้) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อานนท์ อภาภิรมย์. (2545). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: แพร่วิทยา.
- อำนาจ คอวนิช. (2545). **วนศาสตร์ชุมชน**. กรุงเทพฯ: บริษัทลิฟวิ่ง.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง. (2554). **แผนพัฒนา 3 ปี 2554/2556**. ร้อยเอ็ด: สำนักงานเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด.





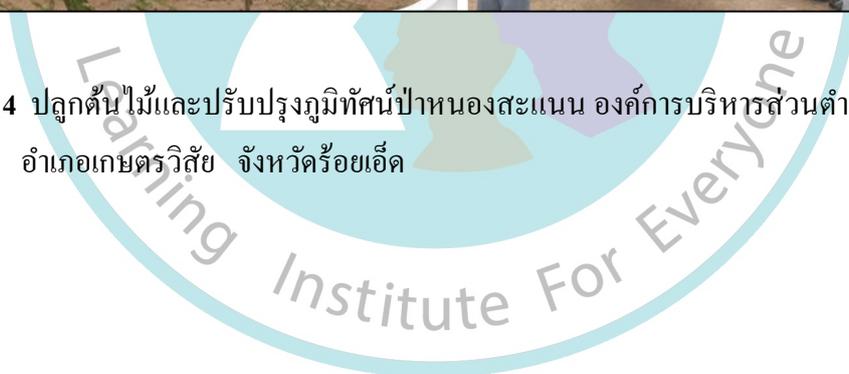
ภาพที่ 2 ชี้แจงกฎกติกาการใช้ป่าร่วมกันและแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าหนองสะแนน
ณ องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
โดย นายสุนทร จันทะเบีย



ภาพที่ 3 ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ปี 2557 12 สิงหาคม พ.ศ. 2557 ณ สวนสาธารณะ
องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะชัง จังหวัดร้อยเอ็ด



ภาพที่ 4 ปลูกต้นไม้และปรับปรุงภูมิทัศน์ป่าหนองสะแนน องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด





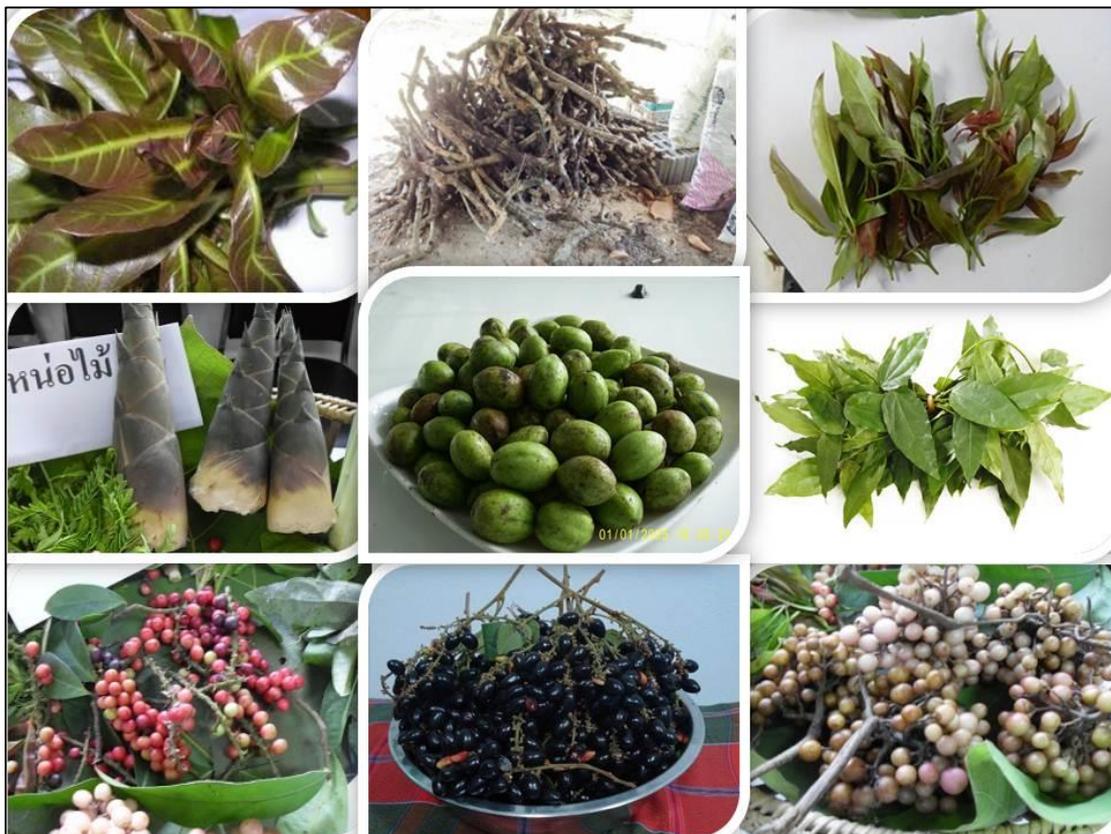
ภาพที่ 5 คณะกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า นำเสนอข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าหนองสะแนนต่อตัวแทน
สถานทูตญี่ปุ่น ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์ จังหวัดร้อยเอ็ด



ภาพที่ 6 คณะกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าพาตัวแทนสถานทูตญี่ปุ่นสำรวจป่าหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะทิงวีชัย จังหวัดร้อยเอ็ด



ภาพที่ 7 ผลผลิตจากฟาร์มป่าชุมชนหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกะทู้ จังหวัดภูเก็ต



ภาพที่ 8 ผลผลิตจากฟืนป่าชุมชนหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด



ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 1
แบบสัมภาษณ์สภาพบริบทและปัญหาของป่าชุมชนหนองสะแนน
ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นแบบสอบถามเพื่อศึกษาสภาพและปัญหาป่าหนองสะแนน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยจะเป็นข้อมูลสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้นำไปใช้ในการวางแผนเพื่อแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาป่าหนองสะแนน ต่อไป

2. ขอให้ท่านตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริงและครบถ้วนทุกข้อเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์

3. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้มีทั้งหมด 3 ตอน คือ
- ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์
 - ตอนที่ 2 สภาพและปัญหาของป่าชุมชนหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
 - ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ขอขอบคุณทุกท่านที่ช่วยตอบแบบสัมภาษณ์

นายสุนทร จันทะเบี้ยว

นักศึกษาปริญญาโท

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน หน้าข้อความตามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

1. เพศ

ชาย

หญิง

2. ระดับการศึกษา

ประถมศึกษา

มัธยมศึกษาตอนต้น

มัธยมศึกษาตอนปลาย

อนุปริญญาตรี

ปริญญาตรี

ปริญญาโท

ปริญญาเอก

3. อาชีพ

รับราชการ

ทำไร่

ทำนา

ทำสวน

รับจ้าง

ประกอบอาชีพส่วนตัว

อื่น (ระบุ).....



ตอนที่ 2 สภาพและปัญหาของป่าชุมชนหนองสะแนน ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์
จังหวัดร้อยเอ็ด

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ที่ตรงความเป็นจริง

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น				
		5	4	3	2	1
	สภาพของป่าชุมชนหนองสะแนน					
1	ป่าอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ด้วยไม้และธัญพืชต่างๆ ชนิด					
2	มีการจัดการพื้นที่ป่าให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมและถูกต้อง					
3	มีการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าและส่งเสริมการปลูกป่า					
4	มีการป้องกัน ควบคุม ไม่ให้ป่าถูกทำลายจากไฟป่า					
5	มีการควบคุม ป้องกัน การหาผลประโยชน์จากป่า					
6	มีการส่งเสริมให้ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์และปกป้องป่า					
7	มีการประสานงาน/ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่า ร่วมกับชุมชน					
8	มีการสำรวจป่าอย่างละเอียดเพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนจัดการป่าไม้					
9	ส่งเสริมและสนับสนุน ให้มีการปลูกและฟื้นฟูป่าอย่างต่อเนื่อง					
10	มีการปรับปรุงระบบการอนุรักษ์และป้องกันรักษาป่าชุมชนให้มีการร่วมมือและประสานงานระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ					
	ปัญหาป่าชุมชนหนองสะแนน					
11	การลักลอบตัดไม้ในป่าชุมชนหนองสะแนน					
12	การเกิดไฟป่าจากธรรมชาติ และมนุษย์เป็นผู้เผาป่า					
13	บุกรุกป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกิน					
14	บุกรุกป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์					
15	บุกรุกป่าเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย					

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น				
		5	4	3	2	1
16	เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน					
17	ประชาชนขาดพลังและความสามัคคีในการอนุรักษ์และรักษาป่า					
18	ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจ การอนุรักษ์ป่า และประโยชน์ที่เกิดจากป่า					
19	ชุมชนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน					
20	ชุมชนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายในเรื่องการอนุรักษ์และรักษาป่า					

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

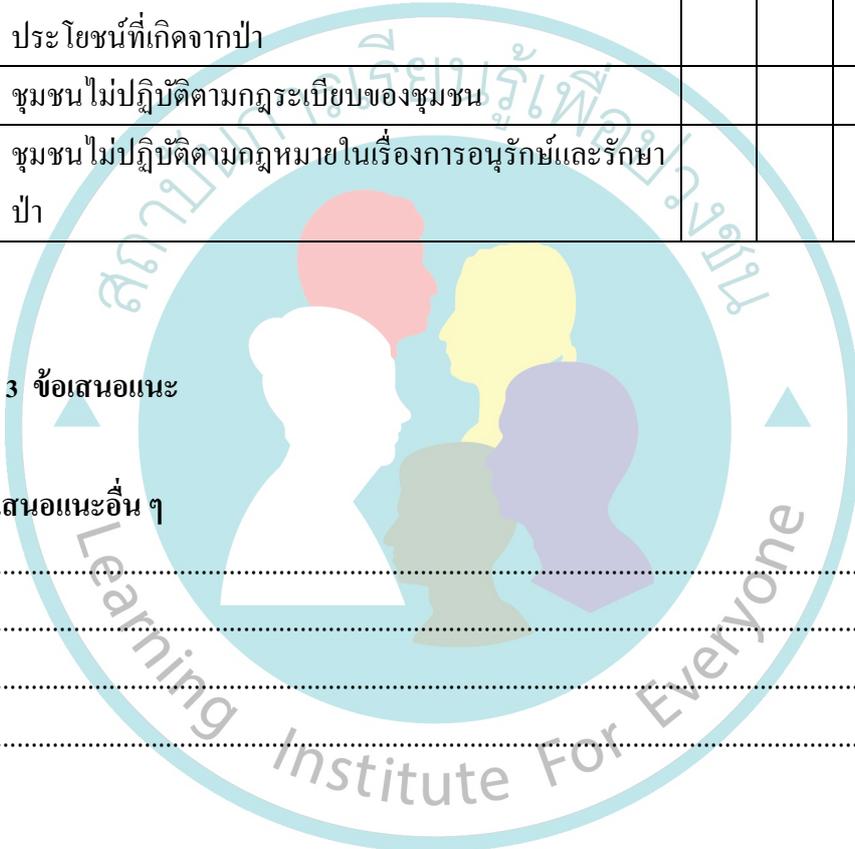
ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....



แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 2
แบบสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน

.....
 ระดับความคิดเห็น

5 หมายถึง ระดับความคิดเห็นมากที่สุด

4 หมายถึง ระดับความคิดเห็นมาก

3 หมายถึง ระดับความคิดเห็นปานกลาง

2 หมายถึง ระดับความคิดเห็นน้อย

1 หมายถึง ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงใน () หน้าข้อความสภาพความจริงของท่าน

1. เพศ

() ชาย

() หญิง

2. อายุ

() 15 – 20 ปี

() 31 – 35 ปี

() 51 – 55 ปี

() 21 – 25 ปี

() 36 – 40 ปี

() 56 – 60 ปี

() 26 – 30 ปี

() 41 – 50 ปี

() สูงกว่า 60 ปี

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนหนองสะแนน

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องขวามือที่ตรงกับความคิดเห็นสอดคล้องกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น				
		5	4	3	2	1
	การมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน					
1	1. ท่านมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาทรัพยากรป่าไม้					
2	2. ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหา และกำหนดแนวทางการใช้และการอนุรักษ์ป่าไม้					
3	3. ท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการติดตามประเมินผลการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้					
4	4. ท่านมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในการวางแผนโครงการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรในป่า					
5	5. ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้					
6	6. ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้ประสบผลสำเร็จ					
	การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน					
7	7. ท่านได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการริเริ่มจัดตั้ง กฏกติกาศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้					
8	8. ท่านมีส่วนร่วมในการประชุม ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้					
9	9. ท่านมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้					
10	10. ท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดข้อตกลงในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้					
11	11. ท่านมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามที่ภาครัฐกำหนดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้					

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น				
		5	4	3	2	1
12	12. ท่านมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามกฎ กติกาและร่วมป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้					
13	13. ท่านมีหน้าที่ในการสนับสนุน ด้านทรัพยากรด้านการบริหาร และประสานความร่วมมือในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน					
14	14. ท่านมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงาน การอนุรักษ์ และกฎกติกาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้					
	กิจกรรมที่ดำเนินการอนุรักษ์ป่าตามแนววัฒนธรรมท้องถิ่น					
15	กิจกรรมปลูกป่าทดแทนเพื่อฟื้นฟูป่า					
16	กิจกรรมบวชป่า					
17	กิจกรรมนุชาเช่น ไหว้ ให้สัตยาบันจะไม่ทำลายป่า					
18	กิจกรรมรวมพลังรักษาป่ากินข้าวในป่า					
19	กิจกรรมศรัทธาในเจ้าป่าเพื่อป้องกันคนเข้าไปบุกรุกทำลายป่า					
20	กิจกรรมเฝ้าระวัง ป้องกันการลักลอบตัดไม้ในป่า					
21	กิจกรรมทำแนวป้องกันไฟป่า ทั้งภายนอกและภายในป่า					
22	กิจกรรมรวมใจอนุรักษ์ของป่า ไม่เก็บของป่าที่ยังไม่โตเต็มวัย					
23	ชุมชนรวมใจปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนเพื่ออนุรักษ์ป่า					
	การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน					
24	ท่านมีส่วนร่วมในการประเมินผล การพัฒนาปรับปรุง โครงการ และเสริมสร้างศักยภาพในการอนุรักษ์ป่า					
25	ท่านมีส่วนร่วมในการประเมินผลในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งท่านเป็นผู้อนุรักษ์					

**ภาคผนวก ก แบบบันทึกการสำรวจข้อมูลลักษณะชุมชน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
ของชุมชน ตามโครงการ การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าหนองสะแนน บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน
ตำบลเหล่าหลวง อำเภอกษัตริย์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด**

คำชี้แจง : แบบบันทึกการสำรวจข้อมูลนี้จัดทำขึ้นเพื่อการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของลักษณะชุมชน และสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ ประกอบการจัดทำและดำเนินงานตามกิจกรรม โครงการเพื่อลดการบุกรุกทำลายป่า เพื่อการฟื้นฟูป่า การจัดการพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน จึงขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลให้มากที่สุด เพื่อนำผลไปใช้ในการวิเคราะห์ที่เป็นจริง และแก้ไขปัญหาให้เกิดความเสมอภาค ทุกภาคส่วนในเรื่องการจัดการพื้นที่ป่าและทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชนมีส่วนร่วม (สำหรับใช้สำรวจและสอบถามจากผู้นำชุมชน)

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

1. ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในหมู่บ้าน

ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน	จำนวน (ไร่)
พื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้าน	
พื้นที่อยู่อาศัย	
พื้นที่ทำการเกษตร <ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่นา - พื้นที่ไร่ (พืชไร่ เช่น ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง ฯลฯ) - พื้นที่สวน (เช่น สวนยางพารา มะม่วง) 	
พื้นที่สวนป่าเพื่อการค้า	
พื้นที่ป่าชุมชน	
พื้นที่บ่อน้ำ สระน้ำ	
พื้นที่อื่น ๆ	

2. ชนิดไม้ยืนต้นที่ปลูก

ที่	บริเวณที่ปลูก	ชนิดไม้	จำนวนพื้นที่ปลูก	จำนวนต้น	การใช้ประโยชน์
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					

3. รูปแบบ/พฤติกรรมของชุมชนที่มีผลต่อการทำลายป่า/บุกรุกพื้นที่

ที่	พฤติกรรม/รูปแบบ	ไม่มี	มี	มีลักษณะอย่างไร
1	การเตรียมพื้นที่เกษตรกรรม (เก็บ สุมเผา ถางหรือกำจัดวัชพืช)			
2	การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร (ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เครื่องจักร อื่นๆ)			
3	การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร (ปลูกพืชเชิงเดี่ยว/ผสมผสาน)			
4	การใช้ประโยชน์จากไม้ (ใช้สอย ฝืน ถ่าน ก่อสร้าง เฟอร์นิเจอร์)			
5	การเลี้ยงสัตว์ในป่า (ปล่อยสัตว์เข้าป่า เผาป่าหญ้าระบัด)			
6	การเก็บของป่า			
7	การล่าสัตว์ด้วยการเผาป่าไล่สัตว์			
8	การจัดการการท่องเที่ยว			
9	ความเชื่อ ต่างๆ			
10	อื่นๆ.....			

4. ข้อสังเกตอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....ขอขอบคุณเป็นอย่างสูงที่อนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นจริง เพื่อประโยชน์
ในการบริหารจัดการอย่างเหมาะสมต่อไป.....



ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นายสุนทร จันทะเบีย
วันเดือนปีเกิด	19 กันยายน พ.ศ. 2495
ที่อยู่	59 หมู่ 15 ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
เบอร์โทรศัพท์	062-1122322
อีเมล	Soonthorn1991@gmail.com
สถานที่ทำงาน	ข้าราชการบำนาญ สพม.ร้อยเอ็ด เขต 2 จ.ร้อยเอ็ด
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ.2516	ครู 1 โรงเรียนบ้านโนนสวรรค์ ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
พ.ศ.2522	ครู 2 โรงเรียนไตรคามสามัคคี ต.โนนสว่าง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
พ.ศ.2535	อาจารย์ 2 โรงเรียนอุ่มเม่าสิงห์โค ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
พ.ศ.2550	อาจารย์ 2 โรงเรียนบ้านสวนส้ม ต.ทรายขาว อ. สอยดาว จ.จันทบุรี
พ.ศ.2551	ลาออกจากราชการ
พ.ศ.2551-2555	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าหลวง ต.เหล่าหลวง อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2515	ปก.ศ.วิทยาลัยครูมหาสารคาม
พ.ศ. 2521	ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม